

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ
ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

**Дидактичні матеріали до уроків рідної
мови за творчою спадщиною
В.О. Сухомлинського**

Черкаси
2010

Упорядник

О.І.Месевря, завідувач лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників

Рецензенти:

В.М.Коваленко, викладач кафедри української літератури та компаративістики Навчально-наукового Інституту філологічних наук Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, доцент, кандидат філологічних наук, член Черкаської обласної організації Національної Спілки письменників України;

С.І.Січкара, методист лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників;

В.М.Москальчук, заступник директора з науково-методичної роботи, учитель української мови і літератури Черкаського колегіуму „Берегиня” Черкаської міської ради, заслужений учитель України

Дидактичні матеріали, вміщені у посібнику, передбачають не лише засвоєння учнями орфограм і пунктограм, а й знайомлять із творчою спадщиною В.О. Сухомлинського, сприяють зародженню в дитячих душах високоморальних гуманістичних почуттів – любові до батьків, природи, поваги до людей похилого віку, милосердя. Тексти підібрано із врахуванням вікових особливостей дітей.

Кожен учитель може на власний розсуд використовувати не лише дидактичні матеріали, а й обирати методику їх викладання та ефективно застосувати прийоми педагогічної техніки.

Затверджено вченою радою ОІПОПП
Протокол № 4 від 09.12.2009 р.

З М І С Т

<i>Л.В. Танана</i> Вправи, тексти диктантів	4
<i>І.П. Кучеренко</i> Робота з текстом на уроках розвитку зв'язного мовлення у 5 – 6 класах	11
<i>І.А. Саєнко</i> Матеріали для використання на уроках української мови в 5 класі	21
<i>Н.В. Танська</i> Читання і аналіз тексту	31
<i>Т.С. Пидорич</i> Завдання для використання на уроках синтаксису у 9 класі	34
<i>І.В. Сатанівська</i> Вправи, завдання, тексти, речення для роботи з учнями 5 класу	38
<i>О.М. Рева, Л.В. Івченко</i> Різні види диктантів для 5 класу. Повторення та узагальнення вивченого матеріалу в початкових класах	46
<i>В.В. Нерубайська</i> Повторення вивченого у початкових класах (на матеріалі казок, оповідань, етюдів В.О. Сухомлинського)	55

Вправи, тексти диктантів

I. Пропоновані завдання можна використати під час вивчення теми «Розділові знаки при діалозі» (6 – 7 клас)

Завдання 1. *Списати, поставивши розділові знаки при діалозі.*

Завдання 2. *Продовжити діалог трьома-чотирма репліками.*

Внучка старої вишні

У садку росте стара вишня. Олесь побачив недалеко від неї маленьку вишеньку та й питає:

- Дідусю, де взялася ця маленька вишенька?
- З кісточки виросла, - каже дідусь.
- То це донька старої вишні? А внучка в старої вишні буде?
- Буде, Олесю, каже дідусь. Якщо ти викохаєш оцю маленьку вишеньку, діждешся з неї ягідок, посадиш кісточку – отоді з тієї кісточки й виросте внучка старої вишні.

Олесь задумався. В його очах дідусь побачив ласку й тривогу.

Я вирощу, дідусю, внучку цієї старої вишні сказав Олесь.

В. Сухомлинський

II. Пропоноване завдання можна використати під час вивчення теми «Просте речення» (8 клас)

Завдання 1. Виписати із тексту такі прості речення і підкреслити в них граматичні основи:

а)односкладні називні; б)непоширені; в)неповні; г) з однорідними присудками; д) з неоднорідними означеннями.

Завдання 2. Намалювати ілюстрацію до тексту.

Зимове смеркання

Тихий зимовий вечір. Небо облягли хмари. Падають сніжинки. Ранне смеркання. Ми з мамою сидимо біля вікна й дивимося в поле. Перед нами безмежний білий килим. На ньому десь у далині – чорна крапка. Вона рухається.

- Що то таке? – питаю маму.
- Може, собака, а, може, й хитра лисичка. А може, й сірий вовк, - тихо відповідає матуся.
- Сірий вовк? – дивуюсь я. – Де ж би він міг узятися – сірий вовк?
- А з казки, – говорить мама. – Це ж перед нами не просто біле поле, а казкове поле.
- А ліс? – питаю. – Он там, на обрії – то ж ліс?

– І ліс – теж казковий, – шепоче мама. – Темний ліс...

На все життя запам'яталось мені те зимове казкове смеркання.

В. Сухомлинський

III. Пропоноване завдання можна використати під час вивчення теми «Складносурядне речення» (9 клас)

Завдання 1

Виписати із тексту:

а) складносурядне речення, яке ілюструє правило: «Кома не ставиться між простими реченнями, що входять у складносурядне, якщо для обох простих речень є спільним неповнозначне слово»;

б) складносурядне речення, яке складається із трьох простих, пов'язаних єднальними сполучниками. Накреслити схеми обох речень.

Завдання 2

Пояснити, чому слова «Ріка» і «Дощик» написано з великої літери.

Як Ріка розгнівалась на Дощика

Загордилася Ріка:

– Дивіться, яка я широка, повновода, які в мене зелені береги. І сонечко в мені відбивається, як у дзеркалі, і дерева високі, і небо блакитне.

Коли це небо затяглося хмарами й пішов сірий дощик. День іде, другий, третій. Стала сіра Ріка, сірі стали береги. Посірів увесь світ. Розгнівалась Ріка:

– Доки ти хлюпотітимеш, нещасний? Через тебе я стала потворна.

Дощик і каже:

– Якби не я, сіренький, не була б ти широка, повновода.

Ось так і нам не треба забувати, звідки ми течемо.

В.Сухомлинський

4. Пропоноване завдання можна використати під час вивчення теми «Розділові знаки при однорідних членах речення» (6 – 7 клас)

Завдання 1. Списати, вставляючи пропущені букви і позначаючи орфограми.

Завдання 2. Підкреслити однорідні члени, розставити між ними розділові знаки, де треба.

Завдання 3. Дібрати три-чотири прислів'я (приказки), які виражають основну думку оповідання.

Гавеня і Соловей

Вив..ла Гава одне-єдине пташеня – Гавеня. Вона любила сво.. дитя панькала його смачненьким.

Та ось пол..тіла Гава по їжу й пропала. Уже й сон..чко піднялося вище за дер..во, на якому вони жили, а матері все нема. Плаче Гавеня, сльози струмками ллються додолу. Чимало пташок пр...тихло, жаль їм бідолашного малого.

Почув Соловей плач Гавеняти. Затр..мтіло із жалощів солов'їне серце. Залишив своє гніздо Соловей пр..летів до гавиноного сів поруч із пташ..ням і заспівав свою чудову пісню. Аж вітер пр..тих заслухався.

А Гавеня, мов і не чує солов'їного співу, реве плачем зал..вається.

Та ось почуло воно – десь удал..ні пролунав материн голос: кра, кра...
Умить пер..стало плакати й каже:

- Чуєш, це моя мама співає! Замовкни, будь ласка, не пиши!
- Кра, кра-кра... - пролунало поблизу, і Соловей замовк. Він пер..летів на сусіднє дер..во й задумався...

Того вечора ліс не чув солов'їного співу.

В.Сухомлинський

5. Тексти для диктантів

№1. 125 слів. Можна використати у 6-8 класах.

Орфограми: а)ненаголошені е, и;
б)написання складних слів.

Пунктограми: а)розділові знаки в складних реченнях;
б)тире між підметом і присудком.

Верба – мов дівчина золотокоса

Над ставком стоїть плакуча верба. Схилила свої зелені віти й дивиться у воду. Вітер подихне – гойдаються віти, мов коси дівочі, колишуться.

Біля самого стовбура помостила маленька пташка гніздечко. Прокидається вона рано-вранці. Як вилітає зі свого теплового гніздечка, зелені коси тремтять. Це верба прислухається до пташиного співу.

Прийшла осінь. Холодний вітер позолотив гілки. Дівчина-верба стала золотокоса. А пташки не стало. Куди вона поділась? Полетіла в теплий край, далеко-далеко за море. Весною вона прилетить, і верба перестане сумувати. Знову зазеленіють коси, вранці прокидатиметься щаслива дівчина. І пташка буде щаслива, бо вона вдома, на Батьківщині. Бо Батьківщина – це найдорожче для нас. Дорожчого за Вітчизну немає нічого.

А зараз дівчина золотокоса сумує. Тихо над ставком. Впав золотий листок і поплив кудись далеко-далеко. Зітхнула верба (В.Сухомлинський).

№2. 118 слів. Можна використати у 5-6 класах.

Орфограми: а)ненаголошені е, и;
б)написання апострофа.

Пунктограми: а)розділові знаки при діалозі та прямій мові.

Ластівки прощаються з рідним краєм

Багато років під стріхою однієї хатини ластівки жили. Весною вони поверталися з вирію, ластів'ят виводили, а восени відлітали у теплі краї.

У хатині жили батько, мати і дівчинка Оленка. Вона з нетерпінням чекала того дня, коли з'являться ластівки. Це було справжнім святом. Влітку дівчинка любила дивитись, як ластівки годують пташенят, вкладаються спати. А восени, коли вони відлітали, Оленці ставало сумно.

Перед відльотом ластівки сідали на телеграфних дротах навпроти двору й довго там сиділи. Оленці здавалося, що вони сумують. Вона прислухалась до їхнього тривожного щебетання й думала: «Чому це вони так довго сидять?» І маму питала:

- Чому ?

- Вони прощаються з рідною землею.

Оленка підходила до зграйки ластівок. Їй дуже хотілося, щоб птахи і з нею попрощалися.

За В.Сухомлинським

№ 3. 118 слів. Можна використати у 5 – 6 – 7 класах.

Орфограми: а)ненаголошені е, и;

Пунктограми: а)розділові знаки при прямій мові.

Врятував сонечко

Цілий день пекло сонце, а потім насунули чорні хмари. Пішов дощ.

Під високою гіллястою шовковицею сидів хлопчик Василько. Він не боявся зливи. Його захищало від неї густе листя. Під деревом було сухо. А поруч текли струмки. Василько побачив, як один струмок поволеньки почав заповнювати невеличку заглибину. Утворювалось озерце. На середині цього озера був маленький острівець. Води все прибувало й прибувало.

Раптом хлопчик побачив на острівці комаху, маленьке червоне сонечко. Воно бігло від одного краю острівця до другого. «Чому воно не летить?» - подумав Василько. Йому стало жаль сонечка.

Острівець ставав усе меншим. Ось він уже не більший від копійки. Сонечко сиділо непорушно.

Василько побіг під дощ. І зразу ж змок до нитки. Та він устиг врятувати сонечко.

За В.Сухомлинським

№4. 112 слів. Можна використати у 5 класах.

Орфограми: а)ненаголошені е, и; б)написання апострофа.

Пунктограми: а)розділові знаки при узагальнювальних словах у реченнях з однорідними членами.

Без соловейка

В одному селі дитячий садок був у маленькій хатці. У кімнатах стояли зручні для дітей столики й ліжка. Було багато іграшок: ляльок, вершників на конях, м'ячів.

Та дітей дуже приваблював соловейко. Він жив у вишняка біля хати. Коли дітки приходили у садочок, вони ставали біля відчиненого вікна і слухали солов'їний спів. Це були найщасливіші хвилини.

Та ось збудували великий цегляний будинок. Для дитячого садка. Під'їхали дві автомашини. На одну поклали всі речі: столи, ліжка, шафи, іграшки. А на другу сіли діти.

У новому будинку було світло і просторо. Та ось прийшли дітки в садочок, відчинили вікно, щоб послухати соловейкову пісню. А соловейка немає. У просторих, світлих кімнатах стало сумно.

За В. Сухомлинським

6. Пропоноване завдання можна використати під час вивчення теми «Фонетика» (5 клас)

Завдання 1. Виписати слова, в яких не співпадає кількість букв і звуків.

Завдання 2. Виписати слова, в яких голосний є наближений до и, а також слова, в яких голосний и наближений до е.

Завдання 3. Виписати слова, в яких букви я, ю, є позначають по два звуки.

Завдання 4 Подумай, чому мама хвалила несмачний борщ? Свої роздуми запиши.

Чому мама так хвалить?

Пішла мама на роботу, а вдома залишилась шестирічна дівчинка Люда. Вона ще не ходить до школи.

Мама сказала Люді, щоб вона курей нагодувала й квіти полила.

Люда нагодувала курей і полила квіти. А потім думає: «Зварю борщу. Мама прийде з роботи втомлена. Хай відпочине».

Зварила Люда борщу, попробувала. Борщ несмачний... Оце буде мама сваритися, що вона несмачного борщу наварила.

Прийшла мама з роботи. Здивувалась, що Люда зварила страву. Насипала борщу, їсть та хвалить.

- Ой смачного ж ти борщу наварила, дочко.

Люді ніяково слухати ці слова. Адже вона пробувала борщ, він несмачний. Думає Люда: «Чому ж мама так хвалить?»

В.Сухомлинський

7. Пропоноване завдання можна використати під час вивчення теми «Речення з узагальнювальними словами і однорідними членами». (5 клас)

Завдання 1. Визначити стиль і тип мовлення тексту.

Завдання 2. Виписати речення з узагальнювальними словами і однорідними членами, вставивши пропущені розділові знаки. Підкреслити головні і другорядні члени.

Завдання 3. Продовжити опис трьома-чотирма реченнями.

Світає

Одна за одною гаснуть зірки. Синє небо на сході стало блакитне, згодом по обрїю простяглася рожева смужечка й розлилася по всьому небосхилі. І вода в ставку й краплини роси на траві все стало рожеве в ці хвилини. І туман розлився кругом в долині над річкою над селом. Високо в небі злетів жайворонок і співає. Його маленькі рильця вже освітило сонце. І крильця стали рожеві. Ось-ось із-за обрїю випливе золоте покотьоло. О, жайворонок співає, а я вже бачу сонце! (за В. Сухомлинським)

8. Пропоноване завдання можна використати під час вивчення теми «Розділові знаки в безсполучниковому реченні» (9 клас)

Завдання 1. Списати, розставивши розділові знаки (де треба) і пропущені літери.

Завдання 2. Виконати морфемний і словотворчий розбір виділених слів.

Завдання 3. Продовжити опис трьома-чотирма реченнями.

А вона усміха..ться ...

Осінній заморозок пр...йшов ясної місячної ночі. Підійшов до кущ.. троянди, дихнув холодком. Аж ось впали на землю рожеві п..люсточки (?) і скрутилося листячко.

Пішов заморозок лугом. Де пройшов (?) *пожовтіла* трава. Підійшов до з..леного клена, дихнув (?) листя пожовтіло. Сів ві..почити під горобиною (?) листя стало багряне, мов небо при заході сонця на вітряний день.

Довго ходив заморозок са..ками й полями. Забув тільки підійти до мален..кої ромашки. Стоїть вона при дорозі, простягає білі п..люстки до сонця. Дивиться на тополю й д..ується (?) чого це листя ній пожовкло.

Зійшло сонце. Пестить своїм промінням білу ромашку (?) а вона усміха..ться. (за В. Сухомлинським)

9. Пропоноване завдання можна використати під час вивчення теми «Ступені порівняння прикметників» (6 клас)

Завдання 1. Списати, поставивши виділені прикметники у просту форму найвищого ступеня порівняння. Як змінилося звучання тексту?

Завдання 2. Виписати прикметники, які не утворюють ступенів порівняння.

Завдання 3. Виконати фонетичний і морфологічний розбір слова «найдорожча».

Ой піду я лугом

Це запам'яталось мені на все життя. Як *світлий* день, *дорога* хвилина, *щемне* почуття.

Заходило вечірнє сонце. Я стояв біля батьківської хати й дивився на поле. У полі жовтіла пшениця. Синіло небо. У саду було чути бджолиний гул.

І ось із поля почулася тиха пісня. Співала її жінка. Запам'ятались мені перші слова:

Ой піду я лугом, лугом-долиною

Та чи не зустрінусь з родом-родиною...

Далі в пісні співалось про тяжку жіночу долю.

На все життя запам'яталась мені ця прекрасна пісня. Кожне слово у ній хвилювало й зараз хвилює мене.

Той день став для мене *дорогим* уроком рідної мови. Уроком на все життя. Я люблю свою рідну, дорогу українську мову. Як землю, на якій народився. Як свою *милу* матусю. Як Україну стражденну і пісню славетну, люблю ярий цвіт нашого народу – рідне слово, *барвисте, пахуче, дзвінке*.

Я люблю свою мову. (за В. Сухомлинським)

10. Пропоноване завдання можна використати під час узагальнення з теми «Морфологія» (6 клас).

Завдання 1. Списати, поставивши розділові знаки на місці « + », якщо треба.

Завдання 2. Виписати всі іменники, розподіливши їх у 4 колонки відповідно до відмін.

Завдання 3. Виписати із першого абзацу всі дієслова, вказати спосіб, час, особу (рід), число, вид, дієвідміну.

Завдання 4. Виписати із другого абзацу всі прислівники, виконати їх морфологічний розбір.

Завдання 5. Підкреслити частки однією лінією, сполучники – двома.

Пучок пшеничних колосків

Як тільки почнуться жнива, приносить батько пучок пшеничних колосків і чіпляє над вікном. У хаті пахне полем. І радісно якось стає. Висить пучок пшеничних колосків літо + висить осінь + весну...аж до нового врожаю. А потім + батько принесе свіжі колоски.

Батько любить працювати в полі + і я змалку полюбив землю + пшеницю + степ. Немає нічого кращого, ніж вийти рано-вранці в поле + й зустріти схід сонця. Ця врочиста хвилина у пам'ятку мені змалечку. І тепер я люблю, як червоніє небо на сході, як впливає з-за гори велика золота куля, як займаються іскорки в краплинах роси.

Коли сходить сонце + пахне пшениця + пахне земля...

І такий милий світ... (за В. Сухомлинським)

11. Пропоноване завдання можна використати для виконання творчої роботи. (5-6-7 клас)

Завдання 1. Прочитай. Пофантазуй, що можна побачити і почути в природі, ставши невидимкою. Запиши вигадане, продовживши текст.

Якби я стала невидима...

Ой, якби я стала невидима – стільки б цікавого побачила! Пішла б лугами, берегами, підійшла б до соловейка-співуна та й слухала, як він співає. Ще й дивилася б йому в очі – які вони? Що бачить він тоді, коли співає свою дивну пісню?

І ще одне диво хотілося б мені побачити. Десь у нашому саду ввечері починає свою пісню цвіркун. Це не пісня, а гра на скрипочці. Є в нього маленька скрипочка, перед заходом сонця він бере її веде смичком по струнах – і дзвенить чарівна мелодія. Якби я стала невидима, побачила б і скрипочку, і смичок... В.Сухомлинський

12. Пропоноване завдання можна використати під час вивчення теми «Складне речення без сполучників, із сурядним і підрядним зв'язком».

Завдання 1. Виписати складні речення в такій послідовності: а) із безсполучниковим зв'язком; б) із підрядним зв'язком; в) із безсполучниковим і сурядним зв'язком.

Завдання 2. У кожному виписаному реченні підкреслити граматичні основи, позначити засоби зв'язку.

Квітуча вишня

Розцвіла вона весною біля хати. Гули бджоли в квітках. Сяло весняне сонце, щебетали пташки.

Я не міг відірвати очей від квітучої вишні.

Тепер, коли пригадується той далекий час, здається, що вишня квітла всі дні дитинства.

Зараз теж квітне вишня, теж гудуть бджоли, сяє сонце й щебечуть пташки. І здається мені, що немає ніде такої краси, як на нашій рідній землі. Рідна земля – найкраща. Бо ми народились на ній, бо вона дала нам життя і силу В.Сухомлинський.

І. П. Кучеренко, учитель української мови і літератури Черкаської спеціалізованої школи №3

Робота з текстом на уроках зв'язного мовлення у 5-6 класах (за творами В. Сухомлинського для дітей)

Текст №1

Рано-вранці на квітці троянди прокинулася Краплина роси.

- Як я тут опинилась? - думає Краплина. - Увечері я була високо в небі.

І захотілось їй знову в небо.

Пригріло Сонечко. Випарувалась Краплина, піднялась високо-високо у блакитне небо, до самого Сонечка. А там тисячі інших краплинок. Зібрались усі в чорну хмару і затулили Сонечко.

- Чого це ви заховали мене від людей? - розгнівалось Сонечко. І послало на хмару вогненну стрілу. Вдарила вогненна стріла, загримів грім. Злякалася чорна хмара й розсипалась. Пішов дощ. Упала краплина на землю.

- Дякую тобі, Краплино, - промовила Земля. - Я так скучила за тобою.

1. Яка тема тексту?
2. Яка головна думка висловлювання?
3. Доберіть до тексту можливі заголовки.
4. Доберіть прикметники до слів *роса, небо, хмари*.
5. Із чим би ви порівняли краплину роси?
6. Перевірте свою пам'ять та увагу:
 - 1) Де увечері була краплинка?
 - 2) Яким чином краплинка знову опинилась у небі?
 - 3) Чого злякалася чорна хмара?
 - 4) Хто подякував краплині?
7. Запишіть слова *рано-вранці, в небі, розгнівалось, загримів, Земля*. Перевірте правильність їх написання.

Текст №2

Старий пень

Росло в лісі велике гіллясте дерево. Весною воно вкривалося зеленим листом, білими квітками. Прилітали до квіток бджоли і джмелі. Поселилися на дереві співучі пташки. Щовесни поверталися вони з теплого краю, знаходили своє дерево й весело щебетали: «Доброї весни, рідне дерево, ось ми й прилетіли до тебе». Радісно жилося дереву, бо багато було в нього друзів.

Минули роки. Постаріло дерево, засохло. Прийшли до лісу люди, спиляли дерево і кудись повезли.

Залишився тільки пень. Від суму й самотності покрився він пилом. Боляче йому було, коли пригадував, як зліталися до нього бджоли і джмелі, як співали пташки... Прилетіли, правда, якось пташки весною, покружляли над пнем, защебетали тривожно та й полетіли. Пень заплакав із туги. Так захотілося йому чиеїсь прихильності, дружби.

Настала осінь. Якось прибіг до пня їжак. Вирив ямку та й носить сухі листочки, жмутки пахучого моху, стелить зимову постіль. Зрадів старий пень, лагідний такий до їжака. А їжак із пнем став ласкавий. Подружилися вони, розповіли один одному про своє життя. Аж помолодів пень, зацвів зеленим мохом. Бо є тепер у нього друг.

1. Перекажіть текст.
2. Визначте композиційні частини тексту: вступ, основна частина, висновок.
3. Складіть усне висловлювання різних стилів мовлення з теми «Дружба».
4. Яка мета цього тексту?
5. Побудуйте діалог між їжаком і пнем про їхнє життя.
6. Тестові запитання.

1. Яким було дерево?

- а) розлогим невисоким;
- б) великим гіллястим;
- в) струнким зеленим;
- г) старим трухлявим.

2. Хто прилітав до квіток навесні?

- а) джмелі і бджоли;
- б) дятли і сороки;
- в) комарі і мухи;
- г) солов'ї і ластівки.

3. Що сталося із пнем від суму і самотності?

- а) заріс мохом;
- б) розсипався;
- в) проріс новими пагонами;
- г) покрився сірим пилом.

4. Що зробив їжак, коли прийшов до пня?

- а) почистив пня;
- б) вирив ямку;
- в) наносив на пень яблук і грибів;
- г) сів на пень відпочити.

5. Із чого зробив їжак собі зимову постіль?

- а) із сухої трави;
- б) із соломи;
- в) із моху і листя;
- г) із кори дерев.

6. Чому пень помолодів?

- а) бо прийшла весна;
- б) бо тепер у нього є друг;
- в) бо проріс пагонами;
- г) бо покрився мохом.

**Текст №3
Камінь**

У лузі під гіллястим дубом багато років жила криниця. Вона давала людям воду. Під дубом біля криниці відпочивали подорожні.

Одного разу сюди прийшов хлопчик, який любив пустувати. Він подумав:

- А що то воно буде, коли я візьму оцей камінь і кину його в криницю? Ото, мабуть, булькне дуже.

Підняв камінь, кинув його в криницю. Булькнуло, та ще й дуже. Хлопчик засміявся і побіг, забувши про свої пустощі.

Камінь упав на дно криниці й закрит джерело.

Вода перестала прибувати. Криниця засохла.

Засохла трава навколо криниці, і дуб засох, бо підземні струмки потекли кудись в інше місце.

На дубі перестав мстити гніздо соловейко. Він полетів на інший луг.

Замовкла соловейкова пісня.

Сумно стало в лузі.

Минуло багато років. Хлопчик став дідусем. Одного разу він прийшов на те місце, де колись був зелений луг, стояв гіллястий дуб, співав соловейко, вабила подорожнього студенна криниця.

Не стало ні лугу, ні дуба, ні соловейка, ні криниці. Довкола пісок, вітер здіймає хмару пилуки.

- Де ж воно все поділося? - задумався дідусь.

-

1. Заповніть таблицю.

1.	Інша назва тексту	
2.	Тема	

3.	Тип мовлення	
4.	Стиль	
5.	Діалогічне чи монологічне мовлення.	
6.	Виховне значення тексту	

2. Продовжіть речення.

- 1) Криниця жила...
- 2) Хлопчик подумав, що...
- 3) Кинувши камінь у криницю, хлопчик...

7. Упишіть потрібні дієслова замість крапок.

Камінь закрив джерело.

↓
 Вода...
 ↓
 Криниця...
 ↓
 Трава і дуб...
 ↓
 Струмки...
 ↓
 Соловейко...
 ↓
 Пісня...

4. Дайте відповідь на запитання дідуся у вигляді твору-роздуму.

Текст №4 **Мамин кавун**

Мама залишає Костика на господарстві, сама йде на цілісінький день на роботу. А йому наказує:

- Сиди дома, годуй курей; як спека спаде, полий капусту на городі.

День сьогодні в Костика видався і щасливий, і важкий. Щасливий, бо вранці, як тільки мама з дому, прийшов дід Мусій і приніс два кавуни. На баштані кавуни ще зелені, Костик це добре знає. Хлопчик розпитує діда, де він взяв, а той мовчить та тільки всміхається.

- Оце твій, - поплескує дід менший кавун, - а це мамин. А як же інакше? Мама більша - їй і кавун більший.
- Зараз порізати твій кавун чи сам поріжеш? - питає дід Мусій.
- Зараз, діду, зараз, - нетерпляче просить Костик.

Дід ріже кавуна. А він червоний і пахучий.

Костик смакує, їсть поволі, щоб надовго було, а дід сидить мовчки й інколи усміхається. Усмішка дідова якась дивна - невесела.

Дід пішов. Костик доїв кавуна. Ще раз пообгризав скибки. Сходив погуляв, повернувся. Хотів ще раз пообгризати скибки, та вже нічого було гризти. Мамин кавун лежав на лаві. Костик намагався не дивитись на нього, але час від часу немов хтось голову повертав до кавуна.

Щоб той не спокушав, Костик вийшов надвір. Сипнув курям ячменю, витяг відро води з криниці. Сів під шовковицю та й сидить.

А його щось наче тягне в хату. Він одчинив двері, вмостився на лаві, поплескав долонькою кавуна.

- А може, половинку з'їсти? - подумав.

Та від цієї думки Костикові стало соромно. Йому пригадалась невесела дідова усмішка. Невесела вона була того, що він не похастував дідуся - не дав йому жодної скибочки.

Від сорому Костикові захотілося піти з хати. Він вийшов у садок і сів під шовковицею. Там він довго сидів і дивився на білі хмари в голубому небі. Дивився, поки й заснув.

Прокинувся Костик увечері. Сонце сідало спочити.

- Скоро й мама прийде, - подумав Костик та й побіг у хату - треба ж її з дідовим гостинцем зустріти.

Коли це й мама на подвір'я. Костик їй кавуна підносить.

- Це вам, мамо, - радісно каже він.

Мама заходить до хати, ріже кавуна й припрошує:

- їж, Костику.

- Ні, це вам, мамо, - благає Костик, - їжте ж, будь ласка.

Такої ласки мама ще не знала. Вона з подивом подивилася в радісні очі сина й узяла червону, як жар, скибку.

Картки для індивідуальної роботи

Картка №1

1. Уявіть, що ви опинились на місці Костика. Якими будуть ваші дії?
2. Запишіть кілька прикметників до слова *кавун*.
3. Поясніть значення слова *баитан*.

Картка №2

1. Вам дуже хочеться мати таку річ, яка є у друга, але немає у вас. Попросіть у друга цю річ на певний час, вживаючи вставні слова і звертання.
2. Доберіть порівняння до слова *кавун*.
3. Поясніть вираз «сонце сідало спочити».

Картка №3

1. Охарактеризуйте Костика за відомостями, одержаними з тексту.
2. Визначіть тип мовлення, доведіть свою думку.
3. Яке, на ваш погляд, виховне значення тексту?

Текст №5 Яблулька і літо

Юрко й Мишко весною посадили біля школи яблульку. І домовились: на канікулах будуть приходити до школи й поливати її. Сьогодні поливатиме Юрко, завтра - Мишко, потім знов Юрко, потім Мишко. Ростиме собі яблулька - сил набиратиметься.

Настали канікули.

- Сьогодні мені поливати яблульку, - подумав Юрко. - Та хіба їй що станеться, як один день не полити? Завтра прийде Мишко й поллє...

Настав Мишків день. Далеченько жив Мишко від школи. Він собі й подумав:

- Учора ж поливав яблульку Юрко...Нічого їй не станеться, як один день не полити. Завтра знову Юрків день, він трохи ближче від школи живе, хай собі й поливає.

Минали дні, Юрко надіявся на Мишка, а Мишко на Юрка.

Кілька днів ніхто яблулька не поливав.

А щодня приходив до школи маленький Андрійко. Він годував рибок у шкільному акваріумі. Бачить хлопчик: ніхто яблульки не поливає, ось-ось засохне. Він і став її щодня напувати. Зеленіє яблулька, сил набирається.

От і перше вересня. Прийшли діти до школи. Не терпиться Юркові взнати: а чи поливав же Мишко? І Мишкові хочеться довідатися: чи Юрко поливав?

Пішли хлопці до яблульки. Ідуть і мовчать. А як побачили, що вона зеленіє, то засоромилися і потупилися у землю. Бо кожен подумав: це ж тільки я не поливав, а товариш мій поливав.

Так і стояли хлопці перед яблулькою, схиливши голови, аж поки не пролунав дзвінок.

1. Визначте тему тексту.
2. Від імені якої особи іде розповідь? Перекажіть розповідь від імені І особи (наприклад від імені Мишка).
3. Поясніть значення виразу *потупились у землю, сил набирається*.
4. Яку роль у тексті відіграє пряма мова?
5. У чому полягає пізнавальне, виховне та естетичне значення тексту?
6. Заповніть таблицю.

	Думки	Вчинки
Юрко		
Мишко		
Андрій		

Текст №6

Людина принесла життя

У зеленому степу - сірий похмурий острівець. Це - Мертве поле. З незапам'ятних часів на ньому нічого не росло, бо ґрунт був перенасичений сіллю. Над розпеченою землею стояло гаряче повітря. Ні билинки, ні котика, ні квіточки - нічого живого не було на мертвому полі. Ніколи не співав над Мертвим полем жайворонки, облітав його стороною крук, і небо над ним було не голубе, а сіре.

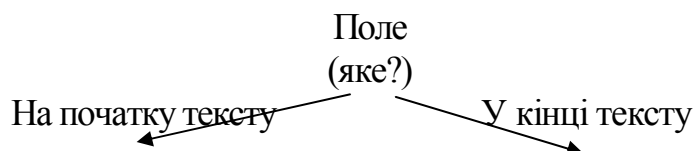
Та ось прийшла на Мертве поле Людина. Принесла корзину цілющого чорнозему, висипала. Принесла другу, третю, десятю. Йшли дні, місяці, йшли роки, а Людина з ранку до ночі все носила і носила на Мертве поле чорнозем. Вона засипала Мертве поле й посіяла на ньому пшеницю.

І сталося диво. Мертве поле зазеленіло. Зашуміла, заколосилася пшениця. Засюрчав коник, сіре небо стало голубим, над досягаючими колосками заспівав жайворонки. Жайворонки всього світу прислухались до його пісні.

1. Доведіть, що текст є розповіддю.
2. Підтвердіть або заперечте висловлювання.

- 1) Мертве море було сірим і похмурим, бо не було сонця.
- 2) Над полем ніколи не літали птахи.
- 3) Людина врятувала поле.

3. Користуючись текстом, розкажіть про те, як Людина може змінити щось на краще.
4. Складіть опис поля, коли воно чекало змін на краще.
5. Доберіть прикметники-означення для словосполучення *Мертве поле* до і після приходу Людини.

Текст №7

Народження егоїста

Андрійко - єдиний синок у мами з татом.

Милуються Андрійком і дідусь з бабусею.

- Ти у нас найкрасивіший, - каже мама.

- Ти у нас найрозумніший, - каже тато.

- Ти у нас найщасливіший, - каже бабуся. - Ти нас найудачливіший, - каже дідусь.

Відвели Андрійка до школи. Запросила учителька дітей у клас. Саджає за парти. Хотіла була посадити Андрійка за другу парту, та він підняв такий плач, що вчителька одразу й передумала, й сів хлопчик за першу парту.

Почався урок.

У класі - четверо вікон. У перше вікно заглядає мама - не намилюється, як Андрійко за партою сидить. У друге заглядає тато - не намилюється, як Андрійко руку підіймає. У третє вікно заглядає бабуся, не намилюється, як Андрійко рота відкриває. У четверте заглядає дідусь - не намилюється, як Андрійко до трьох лічить.

Поглядає навколо Андрійко, і здається йому, що увесь світ заради нього, Андрійка, обертається. Здається йому, Андрійкові, що він - орел, а всі навколо нього - комашки. їм, комашкам, по землі повзати, а йому, орлові, в небесах ширяти.

І ніхто поки що не думає, як орел цей з висоти небесної на землю упаде, себе покалічить і іншим горя завдасть.

1. Поясніть значення слова *егоїст*.
2. Намалуйте словесний портрет Андрійка.
3. Поясніть вираз *орел з висоти на землю упаде*.
4. Перекажіть текст від імені егоїста Андрійка, мами Андрійка, учителя-психолога.
5. Складіть схему «Шкідливість егоїзму».
6. Уявіть, що буде далі з героєм тексту, коротко про це розкажіть.

Текст №8 **Синій олівець**

Батько дав третьокласникові Федькові синій олівець. Федько приніс до школи батьків дарунок і показав Юркові. Юрко провів на папері олівцем лінію і замилювався синьою барвою. Він і каже Федькові:

- Давай поміняємося: я дам тобі залізного лева, а ти мені - синій олівець.

- Невже ти віддаси за синій олівець залізного лева? - дивується Федько.

Він знає, що Юркові ще торік залізного лева купили. Це дивовижна істота. Хоч лев і залізний, але немов справжній. У ньому всередині пружина. Як завести її, то лев стрибає. Одного разу Юрко завів і поставив залізного лева на зелену траву. Лев стрибнув раз, вдруге. Втретє - навіть горобці, що на даху сиділи, повтікали.

Юрко віддав залізного лева за синій олівець.

Тепер Федько став господарем залізного лева. Хлопець заводив його і милувався, як той стрибає. Кішка побачила дивну залізну істоту, що на підлозі плигала, жалібно занявчала й сховалась за шафу.

- Ось в мене яка страшна звірюка! - хвалиться Федько.

А Юрко став малювати синім олівцем. Першого дня намалював степ і високу могилу на обрії. Усе було синє, як весняне прозоре небо.

Федько замилювався синім степом. Але залізний лев здавався йому незрівнянно кращим.

Потім Юрко намалював сад. Це був незвичайний казковий сад - сині яблука, сині виноградні грона, сині груші.

Федько не міг відірвати очей від казкового саду. Йому чомусь тепер не хотілося дивитися, як стрибає залізний лев.

Потім Юрко намалював далекі сині гори і над ними високо в небі - синій місяць. Федько тяжко зітхнув. Йому було боляче.

- Навіщо я помінявся? - думав Федько. - Залізний лев тільки плигає, а синій олівець... о, синім олівцем можна... що тільки не можна створити синім олівцем!..

Четвертого дня Юрко приніс новий малюнок. Це була синя казка. У дивовижному синьому морі плавав синій птах, над ним у синьому небі пливла синя хмаринка.

Побачив цей малюнок Федько і заплакав.

Дома він не міг дивитися на залізного лева, здатного тільки стрибати.

Федько заховав залізного лева в скриню на самісіньке дно.

1. У якому класі вчився Федько?

- а) 2;
- б) 3;
- в) 4;
- г) 5.

2. Якого кольору був олівець?

- а) голубий;
- б) червоний;
- в) синій;
- г) зелений.

3. Що запропонував Юрко за олівець?

- а) залізного лева;
- б) залізного ведмедя;
- в) залізного орла;
- г) залізного тигра.

4. Чим була незвичайна іграшка?

- а) вона була дуже м'якою;
- б) якщо завести її — вона стрибала;
- в) вона могла їздити, як машина;
- г) була надзвичайно великою.

5. Хто злякався нової іграшки вдома?

- а) сестра;
- б) собака;
- в) кішка;
- г) папуга.

6. Юрко намалював олівцем спочатку?

- а) степ і могили;
- б) квіти в полі;
- в) море і хвилі;
- г) річку в лузі.

7. Чим був незвичайний сад?

- а) у ньому були сині птахи;

- б) у ньому були сині дерева;
- в) у ньому було синє сонце;
- г) у ньому були сині кущі.

8. Четвертого дня Юрко намалював?

- а) синю казку;
- б) синій портрет;
- в) синє оповідання;
- г) синій натюрморт.

9. Що зробив Федько, коли побачив малюнок?

- а) засміявся;
- б) замилювався;
- в) ойкнув;
- г) заплакав.

10. Що зробив Федько з іграшкою вдома?

- а) розбив;
- б) закинув у вікно;
- в) заховав у скриню;
- г) повернув Юркові.

11. Цей текст...

- а) розповідний;
- б) розповідний з елементами опису;
- в) роздум;
- г) опис.

12. Яка головна думка твору?

- а) будь щедрим;
- б) цілуй те, що маєш;
- в) умій малюнком передати почуття;
- г) не будь байдужим.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Чиста криниця: Казки, оповідання, етюди. -К.: Веселка, 1993. - 287 с.
2. Паращич В. В. Аудіювання. Збірник навчальних і контрольних вправ та завдань.5-11 класи. – Х.: Торсінг, 2004. - 176 с.

І.А. Саєнко, учитель
української мови і літератури
Чапаєвської загальноосвітньої школи
I – III ступенів ім. Г.П. Берези
Золотоніської районної ради

Матеріали для використання на уроках української мови в 5 класі

Педагогічна творчість В.О.Сухомлинського багатогранна і невичерпно багата. Він увійшов у історію світової культури як видатний педагог і письменник, як полум'яний патріот, як політичний і громадський діяч, відданий своєму народові.

Усі твори видатного педагога пройняті безмежною вірою в людину, щедрістю її душі, невичерпним багатством інтелектуальних і моральних сил. Цей цінний доробок учитель-словесник може використати на кожному уроці мови та літератури. Багато висловів педагога містить глибокий зміст і стали дійсно крилатими. Запропоновані речення і невеликі тексти, взяті з творів В.Сухомлинського, сприяють формуванню високих моральних рис, працелюбності, героїзму, любові до Батьківщини, матері, розвивають поетичність у поглядах на природу.

Автором пропонується розробка матеріалів для використання на уроках української мови в 5 класі.

Тексти для диктантів ЦАРСТВО КВІТІВ І ЗЕЛЕНІ

Шкільна ділянка — царство зелені. Школі не потрібен великий двір, з якого вітер ніс би у вікна хмари пилу. У нас багато зелених лужків, затишних куточків, укритих травою.

На ділянці багато квітів, квіткових алей, гаїв.

Ось алея троянд – улюблене місце прогулянок. У саду, у персиковому дубовому гаю не менше 30 затишних куточків, де пахнуть квіти і можна помріяти, поговорити.

Є кілька мальвових гаїв. Мальва — квітка радості, до неї йдуть у хвилини роздумів і смутку. В одному з таких гаїв — великий кущ винограду, лоза в'ється по стовбуру вишні. У поєднанні з яскравими квітами мальви грона винограду створюють особливо життєствердну картину.

Левкої, гвоздики, айстри, гладіолуси, маки — кожна з цих квіток переважає у своєму затишному куточку. В одному з найглухіших куточків — галявина конвалій, їх посадили підлітки, тут вони милуються красою смарагдової трави і білими дзвіночками квітів.

Створюючи живу красу, людина зазнає насолоди від неї (В.Сухомлинський).

Працю вчителя ні з чим не можна порівняти. Ткач уже через годину бачить плоди своєї роботи. Сталевар через кілька годин радіє вогненному потоку металу. Хлібороб через кілька місяців милується колосками і жменею зерна, вирощеного в полі. А вчителеві треба працювати роками, щоб побачити предмет свого творіння. Буває, минають і десятиріччя, і ледве-ледве позначатися позначатися те, що ти замислив. Нікого так часто не відвідує почуття незадоволення, як учителя. Кожна крихта твоєї людської краси – це його безсонні ночі. Сивина. Учителеві часто ніколи подумати про себе, бо змушений думати про інших. Праця педагога — це напружена праця і творчість розуму (В.Сухомлинський).

Тексти для переказів МЕРТВІЙ СТАВОК

Це було стародавнє козацьке село. Після битви під Жовтими Водами запорожці тут викопали ставок і поселилися. Але згодом ставок став замулюватися.

На сходці селяни вирішили: кожен, хто скупався, посидів на березі чи у човні, повинен набрати відро мулу і винести у поле.

Усі робили так, як вирішила громада. На березі на кілках висіли відра, великі й маленькі. Діти часто купалися і ніхто не смів піти додому, поки не винесе черпак мулу.

З року в рік ставок ставав чистішим і глибшим, а поле від мулу — родючим.

Та ось на околиці села поселилась приїжджа родина. І дорослі, й діти у цій сім'ї з весни до осені купалися в ставку, а за відра не бралися. Спочатку цьому не надали значення, але згодом помітили, що багато підлітків стали робити так само. На повчання старих молодь відповідала:

— Якщо Неприкаянным (так звати сім'ю) можна, то чому і нам не можна?

Поганий приклад виявився чіпким. Багато людей стали ходити купатися увечері, щоб ніхто не бачив.

Згодом дерев'яні відра розсохлися, про звичай забули. Кожний думав: на мій вік ставка вистачить. А ставок з року в рік мілів, заростав, перетворювався в болото.

Прийшов час, коли вода стала зберігатися тільки навесні, а потім ставок і зовсім зник. Тільки спогад про нього залишився (За В.Сухомлинським).

СВЯТО ВЕСНЯНОГО ДЕРЕВОНАСАДЖЕННЯ

Це одне з найбільших свят. Уроків у цей день немає. Діти приходять, святково одягнуті. До нас завітають і гості — найстаріші колгоспники, які сімдесят років тому своїми руками посадили кілька дубів, що прикрашають сьогоднішню садibu. В урочистій обстановці під кроною одного із цих

дубів ми ставимо стіл, застеляємо його зеленою скатертиною, піонери приносять сімдесят жолудів, що зберігалися в піску й готові до посадки, кладуть їх на стіл.

Один з найстаріших людей розповідає про той день, коли були посаджені ці дуби. Він закликає дітей зберігати добру традицію нашого народу кожен повинен залишити після себе дерево, яке б пережило кілька поколінь.

«Сімдесят років пройшло із того часу, як посаджено цього дуба, — говорить колгоспник.— На пам'яті, візьміть оці сімдесят жолудів, посадіть їх там, де ви хочете залишити після себе добрий слід на землі. Бережіть, викохуйте деревця. Пам'ятайте, що це праця нелегка, яка вимагає великого терпіння. Нехай кожен з вас подумає, чи готовий він до цієї праці. Нехай посадить це дерево й той, хто вже посадив один дубок і вирощує його. Посадіть дерево на честь матері, бабусі, батька, дідуся. Будьте наполегливими й терплячими у праці. Праця створює красу, праця прикрашає землю, праця облагороджує душу» (За В.Сухомлинським).

СВЯТО ВІНОГРАДУ

Усередині квітня у нас проводиться Свято Винограду. Діти виходять до шкільного виноградника, йдуть у теплицю, приносять на лужок вкриті ніжним листям чубуки винограду, що пустили коріння в перегнійних горщечках. Приносять також виноградні саджанці, викопані у відкритому ґрунті. Кожна ланка бере чубуки й саджанці та підсаджує у своїх виноградниках, що розташовані по всій шкільній садибі. Піонери несуть додому чубуки, висаджують на присадибній ділянці батьків. Працюють усі під девізом: наше село має стати виноградником.

Осіннє Свято Винограду проводиться наприкінці серпня. До школи запрошуються гості: малюки-дошкільнята і дорослі. На зеленому лужку школярі розставляють корзини з виноградними гронами і пригощають усіх, також несуть вирощені на своїй ділянці грона додому і пригощають маму, тата, бабусю, дідуся (За В.Сухомлинським).

СВЯТО ПЕРШОГО І ОСТАННЬОГО СНОПА

Свято Першого Снопа проводиться в той урочистий для села день, коли в поле виїжджають комбайни косити пшеницю. Звечора кожна ланка намічає, куди, до якого пшеничного масиву вона має йти. Школярі в цей день прокидаються рано — о четвертій годині ранку — за давнім народним звичаєм треба бути в полі до сходу сонця. До початку механізованого збирання діти жнуть пшеницю серпом, в'яжуть сніп, прикрашають його квітами, дарують комбайнерові. Починається збирання квітів — починається й боротьба за збереження врожаю. Учні збирають колоски, допомагають возити зерно від комбайнів. Увечері приносять прикрашений квітами сніп у школу і ставлять на видному місці.

Особливо радісне для дітей Свято Останнього Снопа, яке відзначається в останній день збирання зернових культур. Школярі приходять до комбайнових

агрегатів перед сходом сонця, зв'язують сніп, прикрашають його квітами і яблуками — сніп символізує достаток, — після того, як комбайнер закінчує збирання, підносять йому сніп і дарунок — вишите на шовковому полотні пшеничне колосся, а також книгу з дарчим написом. Комбайнер з вдячністю приймає дарунок відокремлює від снопа кілька десятків колосків і передає дітям. Усі ланки приносять ці колоски в школу, з них зв'язується сніп, діти прикрашають його квітами і яблуками, ставлять на стіл, вкритий зеленою скатертиною. Сніп цей накривається шовковим покривалом, яке знімається в урочистий день — на Свято урожаю (За В.Сухомлинським).

СВЯТО СІНОКОСУ

Свято Сінокосу — одне з найбільш радісних і незабутніх свят. Проводиться на початку літа, в той день, коли колгоспники виїжджають на луки косити сіно. Рано-вранці, до сходу сонця, піонери вже на лузі. Хлопчики-приходять з косами, займають ділянку і до висихання роси скошують гектар сіна. Приїжджають косарки, починається збирання машинами. Діти залишаються у полі на тиждень або на два тижні — залежно від обсягу, роботи. Ці дні — незабутні дні дитинства, вони назавжди зберігаються в пам'яті. Учні сушать сіно, складають його в копиці, допомагають скиртувати. Найбільше задоволення дає ночівля в полі: після того, як вони повечеряють, посадять біля вогнища, послухають розповіді бувалих людей, розташовуються на свіжому запашному сіні, довго не сплять, слухають розповіді про цікаву книжку, про героїв наших днів, про пригоди й подорожі (За В.Сухомлинським).

ДЕНЬ КОРОЛЕВИ ЛАНІВ

Коли цвіте кукурудза, діти виходять у поле, роблять штучне додаткове запилення. Про день роботи вони дізнаються від ланкових. Збираються рано-вранці, на світанні, тому що запилення треба робити, поки немає спеки.

У кожного — картонна коробка, паперовий кульок або маленьке відерце. Діти йдуть у поле, збирають пилок з волоті, пересипають у пляшки. Вдень купаються, відпочивають, варять у лісі кашу, а ввечері знову йдуть у поле, витрушують пилок на нитки суцвіть. Ця робота дає велике задоволення, у ній є імпонуюча дітям романтика: збір на зорі жаркого літнього дня, безмежне море кукурудзи, обсіпаної краплинами роси, схід сонця, літні присмерки, мерехтіння зірок. Радощі золотого дитинства (В. Сухомлинський).

Аудіювання

Поруч жили дві матері – Марія і Христина. Працювали в колгоспі, росли синів: у Марії виростав син Петро, у Христини – Андрій. Хлопчики були однолітками. Восени тридцять дев'ятого року прийшла пора Петрові й Андрієві йти в армію. Разом проводжали Марія і Христина синів на службу, разом рахували, скільки днів залишилося чекати синьоокого, білявого Петра і

чорноокого, з чубом, як вороняче крило, Андрія. Почалася війна, прийшов на українську землю ворог-загарбник, два роки матері чекали звісточки від синів, але не було довгожданої звісточки. Визволила рідна Радянська Армія землю українську, прийшли Христині й Марії листи в синеньких трикутних конвертах, затремтіли радісні серця – живі сини. Відгриміли останні залпи війни, на одному тижні повернулися Петро й Андрій, радість прийшла в переболілі серця материнські.

Недовгою була радість. По-різному склалися долі матерів, але однаковим було горе. Захворіла Марія, лягла в ліжко, перестали слухатися ноги. Важко було Петрові, не тільки хвороба матері звалилася на нього бідою несподіваною; одна біда, як кажуть, іншу веде за собою. Чекала Петра наречена чорноброва, на радісах вирішили одружитися, як тільки прийшов Петро зі служби. Не накладеш заборони на молоде кохання, завагітніла Галина. За законами народної моралі треба синові увести дівчину в рідний дім, а тут хвороба прикупала матір до ліжка. Бачить вона, як мучиться син, ночей не спить. І каже мати: «Не ганьби Галину, хай увійде в наш дім законною дружиною твоєю, а зі мною — що буде, те й буде». Прийшла Галина в дім, зажили з Петром дружньо й мирно, усе добре було б, коли б не материна хвороба. Хорошим, роботящим трактористом став Петро, а Галина працювала на фермі. Добре заробляли діти, але не радувало ніщо: мати лежала нерухома, жоден лікар не міг сказати, що за хвороба в неї в ногах.

Повезли Марію до Києва. Залишили в лікарні, сказав лікар: треба лежати півроку, а то й більше.

Не півроку, а два роки пролежала Марія у лікарні. Підвелася, одужала. «Це не ліки підняли мене з ліжка, — казала вона людям, — а велика синівська любов», (із схваленням, із великою повагою говорили в селі про Петра і Галину. Матері й батьки ставили їх за приклад, повчаючи дітей, як жити на світі. Більше двадцяти років минуло відтоді. Постаріла Марія, але радість світиться в її очах, щастя поселилося в новому будинку, збудованому на околиці села; виростають чотири внуки – чотири сини Петра й Галини, усі гарні, високі, здорові і – добрі. Добрі, людяні, чутливі до чужих болей і радощів — ось що найголовніше.

Залишу поки що щасливу Марію з її щасливими дітьми і внуками, заглянемо в хату Христини. По-іншому склалася її доля. Привіз Андрій кілька чемоданів «трофейного» добра. Не відкривав чемоданів у материнській хаті. А хата материнська тісною стала Андрієві, вирішив він нову будувати. Вибрав місце у глухому кінці села, від степу. Звів цегляний будинок, покрит цинком — велика рідкість це була в ті роки. Одружився, зажила молода пара заможна. Але страшним здавалося людям щастя цієї сім'ї. «Утробне воно, щастя Андрія і дружини його молоді,— казав людям сімдесятирічний колгоспний садівник дід Панас.— Ні люди до них, ні вони до людей — живуть, як вовкулаки...»

А в Христини хата розвалювалась. Попросила сина: відремонтуй дах. Син відповів: своїх турбот вистачає, думай про свою хату сама. Заплакала мати,

прикріпила стріху соломою як-небудь. «Це ще не горе хата, – думала Христина. – Було б здоров'я...»

Тестове завдання

1. У якому році пішли в армію Петро і Андрій:
 - а) 1938;
 - б) 1939;**
 - в) 1940;
 - г) 1937.
2. Як звали матерів хлопців:
 - а) Надія і Тетяна;
 - б) Олена і Валентина;
 - в) Марія і Христя;**
 - г) Світлана і Наталка.
3. Ким став працювати Петро?
 - а) водієм;
 - б) садівником;
 - в) пасічником;
 - г) трактористом.**
4. Скільки років пролежала Марія в лікарні?
 - а) два;**
 - б) три;
 - в) півроку;
 - г) півтора року.
5. Що просила відремонтувати Христя сина?
 - а) паркан;
 - б) дах;**
 - в) криницю;
 - г) воза.
6. Яким називав щастя Андрія і його молоді дружини садівник?
 - а) великим;
 - б) внутрішнім;
 - в) утробним;**
 - г) поверхневим.

Видатний український педагог В.О. Сухомлинський сказав: «Соромся порожнечі душі...» Що, на вашу думку, означає «порожнеча душі»? Чим слід сповнювати свою душу, щоб тебе шанували люди?

Запишіть речення. Виділіть у них іменники, що означають негативні якості людини. Скажіть, як вони проявляються. Як слід боротися з ними?

1. Соромся не тільки явної підлості, а й найменшого приводу, щоб про тебе могли подумати, як про підлу людину. 2. Скупість збіднює людину, перетворює її в егоїста і набувача. 3. Скарність — егоїстична боязнь

віддати частинку своєї душі іншій людині. 4. Жадібність породжує людинонависництво, безсердечність. 5. Щедрість несумісна з марнотратством, міщанським прагненням похизуватися надмірною розкішшю, як бережливість несумісна з жадібністю. 6. Треба прагнути, щоб у зіткненні благородства і підлості морально яскравий, високий вчинок перемагав убогість духу, моральне невігластво (За В.Сухомлинським)...

Випишіть з речень синоніми і антоніми.

Послухайте казку. Яка її основна думка? Усно перекажіть текст.

На околиці села жив Скупий. Посадив він на своєму городі виноград. Мало хто вирощував його в цих місцях, люди дивилися на кущі, як на диковинку. З роками з'явилися перші соковиті грона.

Ішла якимось повз виноградним мати з трирічним сином. Побачив хлопчик виноград і питає:

- Мамо, що це таке?
- Виноград.
- А навіщо він? Який він?
- Він солодкий і дуже смачний.

Схотілося дитині винограду. Мати просить:

- Дайте. Будь ласка, хоч одне гроно дитині, нехай покуштує.

Не дав Скупий грона, а дав одну-однісіньку ягідку.

Пішла мати з дитиною. А Скупий поставив навколо виноградника високий-високий паркан, закрив ним і кущі, і хату. Та не догледів, як одна гілочка повилася парканом і зацвіла. Зав'язалися грона на паркані, налилися солодким соком.

Знов тією самою дорогою йшла та ж сама мати з дитиною. Побачив хлопчик виноград і зрадив:

- Дивіться, мамо, виноград. Чому він виріс так високо?
- Він не хоче, щоб його закривали від людей парканом.

Ці слова почув Скупий, що стояв за парканом. Страшенно розгнівався навіть за те, що хлопчик побачив виноград. Від злості серце його розірвалося. Скупий помер, але ніхто в світі не знав про цю смерть, тому що вона закрита була від людей високим парканом (За В.Сухомлинським).

НОРМИ МОРАЛІ. РИСИ ХАРАКТЕРУ (ДОБРОТА, МИЛОСЕРДЯ, ЧЕСНІСТЬ, ПРАЦЬОВИТІСТЬ). ЯК УДОСКОНАЛЮВАТИ СЕБЕ

Українська народна педагогіка нагромадила великий досвід морально-етичного виховання молоді. Над усе народна мораль ставила такі чесноти, як доброта, працелюбність, доброзичливість, милосердя, чесність.

Поговоримо про доброту. Що означає це слово? Коли ви чуєте слово небесний — у вашій уяві постає прозора блакить із серпанком хмар; зі словом квіти у вас асоціюється добір найрізноманітніших квітів — від ромашок та волошок до гордовитих орхідей — і їх незрівняний аромат, і пора року, коли

вони зацвітають. А з чим асоціюється у вас слово доброта? Які її форми вияву? Що постає у вашій уяві, коли чуєте це слово?

1. Доберімо синоніми до цього слова (добрість, добросердя, чуйність, привітність, ласка, приязнь, прихильність);

2. Доберіть слова, які містять у собі корінь добро - (добро — добробут, добровільно, добродій, добродійний, добродушний, доброзичливий, добротний, доброчинний, доброчинність);

3. Доберіть іменники, що можуть сполучатися зі словом добрий (-а, -є, -і).
Наприклад: добрі очі, добрий погляд...;

4. Яку людину ви назвали б доброю, за які вчинки?

5. Чи здатні ви на добрі вчинки, які саме?

6. Проаналізуйте один із днів таким чином: що доброго я в цей день зробив?

7. Як відчуває себе людина, що зробила добро іншим?

8. Заплануйте для початку провести один день під знаком Доброти і усно розкажіть про це. Свою розповідь так і назвіть - «Мій день під знаком Доброти».

Прочитайте роздуми В.О.Сухомлинського про найважливіші норми моральності. Додайте свої судження, використавши при цьому такі звороти:

На мою думку...; я вважаю...; я переконаний (-а); я поділяю (не поділяю) погляди...

Ви живете серед людей. Кожен ваш вчинок, кожне ваше бажання позначається на людях. Знайте, що існує межа між тим, що вам хочеться, і тим, що можна. Ваші бажання — це радощі або ж сльози ваших близьких. Перевіряйте свої вчинки свідомістю: чи не завдасте ви зла, неприємності, незручності людям своїми вчинками. Робіть так, щоб людям, які оточують вас, було добре. Подумайте, чи не завдасте ви зла людям, роблячи приємно собі. Ось на шкільній алеї цвіте бузок. Вам хочеться зламати квітучу гілочку. Але якщо кожен задовольнить таке бажання, квітучий кущ перетвориться на оголене гілля. Людям нічим буде милуватися – своїм вчинком ви вкратете у них красу.

Прочитайте різні тлумачення слів – школа, урок. А що означають для вас ці слова? Дайте розгорнуте пояснення.

Школа – 1. Навчально-виховний загальноосвітній заклад, покликаний здійснювати розумове, моральне, фізичне, трудове і естетичне виховання молодого покоління. 2. Приміщення, де він (заклад) розташований (За словником).

Школа – святиня і надія народу. У школі твориться людина. Школа – це духовна колиця народу. У школі навчають не тільки читати, писати, рахувати, мислити, пізнавати навколишній світ, багатства науки і мистецтва. У школі учать жити (За В. Сухомлинським).

Школа – зосередження добрих почуттів, тонких переживань, райдужних спогадів про золоте дитинство...Школа – вічне вогнище краси... (За В. Сухомлинським).

Урок – 1. Проміжок часу, відведений для заняття з окремого предмета.

2. Навчальна робота, завдання, які дають учневі для підготовки до наступного заняття (За словником).

Урок – найважливіша організаційна форма процесу пізнання світу учнями (В. Сухомлинський).

Урок – перше вогнище, зігрівшись біля якого людина прагне стати мислителем (В. Сухомлинський).

Подумайте діалог з теми «Мій улюблений урок». Використайте подані нижче запитання:

1. Який урок з-поміж інших тобі подобається найбільш?
2. Чим саме він виділяється?
3. Чи давно цей урок став твоїм улюбленим?
4. Які завдання на уроці найцікавіші?
5. Твоя майбутня професія буде якимось чином пов'язана з улюбленим предметом? Як саме?

Розкажіть про традиції вашої школи. Почніть свою розповідь так:

У кожній школі є свої традиції. У нас щороку проводяться такі свята... Традиційними вже стали...

Павлівська середня школа, директором якої був В.О.Сухомлинський, славилась цікавими традиціями, серед яких були і трудові. Послухайте розповідь про них. А які традиції вашої школи вам найбільше до вподоби?

Особливе місце в житті нашого колективу посідають трудові традиції...

Перша традиція – перед літніми канікулами виготовляти у подарунок школі наочне приладдя, наприклад, картину-інкрустацію, модель будиночка, рамки для портретів, модель електростанції, вишивки тощо.

Друга трудова традиція – виготовляти під час літніх канікул наочні посібники для біологічного кабінету: колекції ґрунтів, насіння, гербарії...

Третя трудова традиція – прикрашати перед початком навчального року і перед початком екзаменів класні кімнати і шкільний двір.

Четверта традиція – праця під час весняного і осіннього Тижня саду.

П'ята традиція – День першого снопа.

Шоста традиція – Свято першого хліба.

Сьома традиція – літня косовиця.

Восьма традиція – благоустрій села, озеленення сільських вулиць.

Дев'ята традиція – трудова допомога класних колективів батькам своїх однокласників.

Прочитайте текст. Про що у ньому йдеться? Розкажіть про розташування вашої школи.

Наша школа розташована на околиці великого села, що знаходиться за 15 км від міста Кременчука. Шкільна ділянка площею близько 5 гектарів межує з лісом, з родючими полями, з річкою Омельник, невеликою притокою Дніпра.

Поряд із школою – спортивний стадіон, обсаджений яблунями. З північно-західного боку шкільної ділянки чорнів явір. Ми обсадили його дубками, а на схилах посадили кущі бузку. Виросли діброва і чудовий бузковий гай.

Школа стоїть на тихій околиці села, серед природи, поблизу великих водойм – це добре для здоров'я. Поля, що оточують школу, засіяні пшеницею, конюшиною, гречкою, луговими травами.

Складіть усне зв'язне висловлювання на одну з таких тем:

«Батьківщина – твій дім, твоя колыска»;

«Виховуй у собі людину – ось що головне. Інженером можна стати за п'ять років, вчитися на людину треба все життя»;

«Радість праці – в гордому поступі до вершини...».

Як показує практика, підібрані автором диктанти, перекази, завдання виховують у дітей повагу до рідної школи, вчителя та його праці, навчають розуміти та пізнавати загальнолюдські цінності, отримувати задоволення від власної праці та поважати працю жителів села, виховують любов до Батьківщини, рідного села, своїх батьків. Під час написання диктантів та переказів учнів приваблює простота стилю автора і вони часто цікавляться, хто є автором підібраних вчителем матеріалів. А це дає змогу вчителю аргументовано використовувати твори В.О.Сухомлинського на уроках позакласного читання з української літератури. Багатопланова тематика творів В.О.Сухомлинського дає можливість використовувати їх і під час проведення виховних годин, позакласних заходів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В. Вчити вчитися // Вибрані твори в 5 т. – К., 1976.
2. Сухомлинський В. Вічна тополя. – К., 2003.
3. Сухомлинський В. Гаряча квітка.– К., 1978.
4. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра // Вибр.твори: У 5-ти т. – Т.1. – К., 1976.
5. Сухомлинський В. Казки школи під голубим небом. К., 1991.
6. Сухомлинський В. Павлиська середня школа // Вибр.твори: У 5-ти т. – Т. 4 – К., 1977.
7. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори: У 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т.1
8. Сухомлинський В. Чиста криниця. К., 1993.

9. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину // Вибр.твори: У 5-ти т. – Т.2. – К., 1976..
10. Сухомлинський В. Школа і природа // Вибр. тв.: У 5 т. – К., 1977. – Т. 5.

Н.В. Танська, учитель української мови і літератури Золотоніської загальноосвітньої школи I – III ступенів №3 Золотоніської міської ради

ЧИТАННЯ І АНАЛІЗ ТЕКСТУ

Прочитайте уважно текст. Виконайте завдання до нього. З чотирьох варіантів відповідей виберіть одну правильну й обведіть кружечком букву, яка їй відповідає.

Текст

СПІЛКУВАННЯ В КОЛЕКТИВІ

(1-4) «Єдина справжня розкіш — це розкіш людського спілкування». В цих словах Сент-Екзюпері — велика мудрість виховання людини. Якою стане людина — це залежить від того, яке в неї спілкування з іншими людьми, до чого воно кличе думку й волю, який світ людського відкривається перед нею.

(5-12) Багатство, краса, емоційна глибина, духовна повнота, ідейна насиченість спілкування є тією сферою життя колективу, в якій відбувається самопізнання й самовиховання. Людське спілкування — це надзвичайно широке, багатогранне задоволення потреби людини в людині. Завдання виховання колективу — зробити це спілкування таким, щоб воно облагороджувало особистість, відточувало її моральну красу, щоб від спілкування з товаришами людина відчувала радість, непереборне прагнення бути разом з людьми.

(13-22) Яка діяльність дає щастя, радість, розкіш людського спілкування? Куди треба спрямовувати фізичні й духовні сили дітей? Дітей треба вчити ділитися радощами, труднощами, думками, переживаннями. Треба вчити мріяти, творити й берегти мрію. Спілкування облагороджує, якщо діти об'єднуються для творення краси. Це багатогранна діяльність, яка включає і фізичну працю, і подолання труднощів, і взаємодопомогу, і співпереживання, і захоплення красивим та благородним, і переживання небезпеки, і вміння поділитися з товаришем шматком хліба, і безкорисливий вчинок наодинці з власним сумлінням, і боротьбу проти зла й неправди, і готовність взяти на себе відповідальність за осудливий вчинок товариша.

(23-25) Ось у цьому й полягає одна з великих таємниць, а разом з тим одна з найпростіших речей у вихованні колективу: справжню розкіш людського спілкування діти мають переживати тому, що вони активні творці краси.

(26-41) Перший рік життя класного колективу. Минула зима, настала весна. Ми йдемо з дітьми в поле, в ліс. У далекій балці, зарослій чагарником, знаходимо затишну місцинку. Вона сподобалась нам. Ми радіємо: тут би

зробити наш таємничий куточок для літнього відпочинку після походів по степах і лісах... Мрія захоплює, ми приходимо сюди ще кілька разів після занять. Приносимо саджанці дикого винограду, саджаємо їх навколо кущів; потім комусь спало на думку посадити тут і кущ калини... Ще немає тут нічого особливого, а нас уже тягне сюди: хочеться сидіти під кущами, читати, мріяти, розповідати й складати казки. А коли дикий виноград ут-, ворив суцільну зелену стіну, коли наша таємнича місчинка стала ще затипшішою й красивішою, ми назвали її Куточком Казки, або Куточком Краси. Нас тягне сюди, ми відчуваємо тут велику радість, бо ми самі створили цю красу. І чим більше ми вкладаємо сюди своєї праці й своїх турбот, тим дорожчою нам стає ця краса, тим більше щастя переживаємо вже від того, що збираємось тут разом, сидимо, тісно притулившись плечем до плеча, і, затамувавши подих, слухаємо казки й бувальщину.

(42-45) З кожним роком наш Куточок Казки стає красивішим і ріднішим. Тут уже цвіте й червоніє калина, на сусідніх кущах — наш і гнізда й наші пташки в гніздах. Цей куточок входить в наше духовне життя, бо скільки в ньому пережито, скільки хвилювань ми зазнали!

(46-47) Куточок Краси був маленьким гніздечком нашого духовного життя до того часу, поки учні закінчили школу.

(48-55) Краса думки, краса мислення розкривається перед людиною як радість людського буття тільки тоді, коли вона пізнає розкіш людського спілкування. Куточки Краси, про які я розповідаю, саме і є для колективу джерелом краси думки. Дитину вабить сюди не тільки те, що вона побачить красиве дерево, красиві квіти, почує красивий спів пташок, а й те, що вона почує красиву думку — красиву тим, що думка ця схвилює, збентежить, викличе тривогу й роздуми, бажання заглибитись у те, що тільки неясно уявляється, живе в підсвідомості.

(56-60) Великий виховний смисл розкоші людського спілкування ми вбачаємо в тому, що вже в роки отрочтва і особливо в ранній юності людина несе до колективу свої думки й сама йде в колектив за думками. Як важливо для формування справжнього людського благородства, щоб вихователь був чутливим диригентом того оркестру, ім'я якому — колективна думка! (За В. Сухомлинським)

1. Текст належить до стилю:

- а) наукового;
- б) художнього;
- в) публіцистичного;
- г) епістолярного.

2. Ознаками стилю є:

- а) уживання термінів, спеціальна фразеологія, складні синтаксичні конструкції, повні речення, логічність, точність, обґрунтованість викладу;
- б) суспільно-політична лексика, емоційно забарвлені слова, риторичні запитання, вигуки, повтори;

в) застосовуються всі мовні засоби, особливо широко – слова в переносному значенні;

г) широко використовується побутова лексика, фразеологізми, емоційно забарвлені й просторічні слова, звертання, вставні слова, вигуки, неповні речення.

3. За типом мовлення цей текст є:

- а) розповіддю з елементами опису;
- б) розповіддю з елементами роздуму;
- в) описом з елементами роздуму;
- г) роздумом з елементами опису.

4. Перший абзац в творі є:

- а) висновком;
- б) тезою;
- в) доказом;
- г) спростуванням тези.

5. Головною думкою тексту є заклик:

- а) виховувати любов до рідної мови;
- б) пізнавати розкіш людського спілкування;
- в) берегти історичну пам'ять;
- г) виховувати любов до краси природи.

6. Людське спілкування це:

- а) «багатогранна фізична діяльність»;
- б) «мудрість виховання людини»;
- в) «багатогранне задоволення потреби людини в людині»;
- г) «радість людського життя».

7. Художній засіб, використаний у словосполученні «таємнича місцинка» - це:

- а) гіпербола;
- б) епітет;
- в) метафора;
- г) персоніфікація.

8. Великий виховний смисл розкоші людського спілкування ми вбачаємо в тому, що:

- а) «людина несе до колективу свої думки і сама йде в колектив за думками»;
- б) «приносимо саджанці дикого винограду, саджаємо його навколо кущів»;
- в) «треба вчити мріяти, творити і берегти мрію»;
- г) «треба спрямовувати фізичні сили дітей».

ВЛАСНЕ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Складіть і запишіть роздум «*У чому полягає справжня людська краса?*».

Сформулюйте тезу, наведіть два-три переконливі докази, які найкраще аргументуватимуть ваші міркування. Проілюструйте ваші думки посиланнями

на приклади з художньої літератури (укажіть проблему, порушену письменником, назву твору, назвіть художній образ, який допомагає розкрити проблему, наведіть цитату із твору тощо), історичні факти або випадки з життя. Не переказуйте зміст, не давайте повної характеристики образів. Сформулюйте висновки.

Роботу запишіть у відведеному місці тестового зошита. У разі потреби використовуйте чернетку.

Орієнтовний обсяг роботи — 1,5-2 сторінки тестового зошита (200-250 слів). Текст обсягом до 100 слів екзаменатори не перевірятимуть.

Текст 1

1	2	3	4	5	6	7	8
В	Б	Г	Б	Б	В	Б	А

Т. С. Пидорич, учитель української мови і літератури Канівської загальноосвітньої школи I – III ступенів №1 Канівської міської ради

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ НА УРОКАХ СИНТАКСИСУ У 9 КЛАСІ

Розвиток суспільства в усіх сферах життєдіяльності зумовлює необхідність формувати в учнів уміння творчо мислити, швидко орієнтуватися і приймати рішення у складних ситуаціях. Тому учителі-словесники часто на уроках використовують об'єднані однією темою висловлювання тексти, взяті з преси, художніх, науково-популярних, публіцистичних творів, усної народної творчості тощо. Добираючи такі тексти, вони керуються принципом єдності навчання і виховання.

Великий виховний вплив на учнів справляє дидактичний матеріал на морально-етичну тему. Виховувати у школярів справжню моральну красу допоможуть тексти з творів В.О. Сухомлинського та О.А. Захаренка.

Талановиті педагоги велику увагу приділяли морально-етичному вихованню учнівської молоді в колективі, у духовному спілкуванні з природою, з книжкою, з мистецтвом.

В. Сухомлинський писав: «Треба так впливати на свідомість і почуття вихованців, щоб вони переживали привабливість добра і нетерпимість до зла, щоб уже в ранньому дитинстві їх полонила моральна краса людської поведінки, щоб дитина сама прагнула до щасті бути морально красивою».

Влучно дібрані в плані морального виховання тексти пробуджують у дітях чуйність до всього, що діється навколо них, допомагають сприймати життя розумом і серцем. Учні не тільки дають громадянську моральну оцінку того, що вони бачать, а й вчаться оцінювати власні вчинки.

Моральне виховання на дидактичному матеріалі з творів В.О. Сухомлинського

I

1 група

1. Зверніть увагу на структуру подальшого тексту, на засоби зв'язку у ньому.
2. Знайдіть у тексті складнопідрядні речення і визначте в них види підрядних.

2 група.

1. Випишіть дієслова і визначте їх граматичні ознаки.
2. Зробіть морфологічний розбір слова найвищих.

3 група

1. У якому значенні вживається слово батьківщина з наголосом на першому складі.
2. Зробіть фонетичний розбір слова справжня.

Батьківщина – це пестлива й вимоглива мати. Матері боляче, якщо її син став поганою людиною – ледачою, бездушною, слабовольною, лицемірною, нечесною.

Батьківщині, як рідній матері, боляче, якщо ти не станеш справжньою людиною. Живи й працюй так, як цього вимагає Батьківщина. Умій побачити себе з найвищої вершини – з точки зору найвищих інтересів рідного народу (т.3. ст.618).

II

1. Якими засобами зв'язані речення у тексті?
2. Знайдіть складнопідрядні речення з кількома підрядними. Накресліть його схему. Визначте будову слова витонченість.
3. Випишіть з тексту дієслова і зробіть морфологічний розбір одного з них.

Як виховувати в себе витонченість почуттів? Насамперед – ніколи не забувай, що ти живеш серед людей. Ніколи не забувай, що поруч з тобою працює людина, в якій свої турботи, тривоги, думки, переживання. Уміти поважати людське в кожному, хто живе й працює поруч з тобою, - це, мабуть, найбільша людська майстерність. Витонченість почуттів виховується тільки в колективі, тільки завдяки постійному духовному спілкуванню з навколишніми людьми. (т.3 ст. 615).

III

Розкрийте змістовну, структурну та інтонаційну єдність речень тексту. Вкажіть їх види. Поясніть розділові знаки в останньому реченні. Знайдіть прикметники і визначте їх граматичні ознаки. Зробіть фонетичний і морфологічний розбір слова п'ять.

Виховуй у собі Людину – ось що найголовніше. Інженером можна стати за п'ять років, учитися ж на людину треба все життя.

Виховуй у собі людську душу. Найголовніший засіб самовиховання душі – краса.

Краса в широкому розумінні – і мистецтво, і музика, і душевні стосунки з людьми (т.3. ст. 610).

IV

За поданим початком продовжте думку автора своїми роздумами. Поясніть вживання розділових знаків.

Людина повинна працювати не тільки для того, щоб добувати собі хліб і одягу, побудувати житло, але і для того, щоб поряд з її будником завжди цвіли квіти, давали радість їй і людям...

V

Прочитайте текст. Одним-двома реченнями сформулюйте основну думку. Зробіть синтаксичний розбір кожного речення. Які засоби використовуються для об'єднання речень у складне синтаксичне ціле?

Радість праці – це передусім радість подолання труднощів, горде усвідомлення і переживання того, що ось ми, напружуючи фізичні і духовні сили, вийшли переможцями, піднялись на вершину, до якої довго прагнули. Шлях до радості праці – нелегкий, його можна порівняти із напруженням і подвигом альпіністів: мало приємного й принадного в ходінні по скелях і бескидах, але все це необхідне для того, щоб досягти вершин, утвердити свою честь, гідність.

VI

Прочитайте. Визначте стиль. Які засоби виразності, емоційності, використані у тексті? Поясніть розділові знаки.

Тонке відчуття природи, захоплення нею – джерело радості буття і розуміння цінностей життя. Краса природи – мати доброти і сердечності. Замилування кущем шипшини, на якому палають червоні ягоди, стрункою яблунькою, на якій залишилося кілька пожовклих листків, кущем помідорів, обпалених диханням першого заморозку, - все це пробуджує в людині лагідне, дбайливе ставлення до живого, прекрасного. («Серце віддаю дітям»)

VII

Прокоментуйте погляди Сухомлинського на речі, про які говориться в тексті. Зробіть синтаксичний розбір кожного речення.

Мене дуже хвилює споживацьке ставлення деякої частини нашої молоді до духовних цінностей, особливо до музики. Не хочуть вчитися грати на скрипці або на кобзі, не хочуть співати. Насолоджуються музикою, записаною на плівці. Натиснув на кнопку – і музика є, не треба вчитися, не треба думати. Так легко дійти до повного отупіння. («Листи до сина»)

VIII

1. Прочитайте виразно текст. Визначте в останньому реченні головні і підрядні. Зробіть пунктуаційний аналіз його.
2. Яке значення в другому реченні мають вставні слова.
3. Зробіть фонетичний, словотвірний і морфологічний розбір слова прекрасне.
4. Знайдіть орфограми, обґрунтуйте їх написання за допомогою орфографічних правил.

У чому найвища насолода життя?

На мою думку, у творчій праці, що чимось наближається до мистецтва. Це наближення у майстерності. Якщо людина закохана в свою працю, вона прагне, щоб і в самому трудовому процесі, і в його наслідках було щось прекрасне (с.3 ст. 598).

IX

1. Сформулюйте головну думку тексту. Які умовні засоби створюють його емоційний настрій?
2. Яку стилістичну роль відіграють тут дієслівні форми, визначте їх. Зробіть синтаксичний і пунктуаційний аналіз останнього речення. Підкресліть у тексті і поясніть усі орфограми.

Утверджувати в собі покликання – це значить щось робити, щось створювати, а не зачувати готові істини, не копірситися в своїх почуттях, намагаючись знайти відповідь на запитання: чи подобається мені ця праця чи ні?

Подобається людині те, у що вона вклала частину власної душі, - це найголовніше.

Ще раз раджу тобі: ніколи не гребуй найпростішою, найбільш «чорною», «брудною» працею – з неї починається творчість. (т.3 ст. 602)

X

Прочитайте текст, визначте, до якого стилю він належить. Поясніть розділові знаки в тексті. Розберіть за будовою підкреслені слова.

Якщо дитину з дитинства виховують на красі, на хороших книгах, якщо у неї розвивається схильність до переживання, захоплення красою, то навряд чи вона стане людиною розбещеною, безсердечною.

Краса, а над усе художні цінності, виховують витончену натуру, а чим витонченіша натура, тим людина гостріше сприймає світ і тим більше може дати світу. («Листи до сина»)

XI

Пояснювальний диктант Азбука моральної культури

1. Ти живеш серед людей. Не забувай, що кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між

тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевір'яй свої вчинки, запитуючи сам себе: чи не робиш ти зла, незручності людям? Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре.

2. Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром.

3. Усі блага і радощі життя створюються працею. Без праці не можна чесно жити. Народ вчить: хто не працює, той не їсть. Назавжди запам'ятай цю заповідь. Нероба, дармоїд – це трутень, що пожирає мед працюючих бджіл.

Навчання – твоя перша праця. Йдучи до школи, ти йдеш на роботу.

4. Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним. Допомагай товаришу в біді. Не завдавай людям прикrostі. Поважай та шануй матір і батька – вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесним громадянином, людиною з добрим серцем і чистою душею.

Завдання:

1. Визначте головну думку третього пункту тексту, використайте спонукальні речення з дієсловами наказового способу.

2. Схарактеризуйте види простих речень, вжитих у тексті, за метою висловлювання і будовою.

3. Знайдіть у тексті і схарактеризуйте складні складнопідрядні речення.

4. Знайдіть у тексті і схарактеризуйте складні синтаксичні конструкції. Накресліть схеми їх.

5. Знайдіть у тексті прості ускладнені речення. Зробіть синтаксичний розбір їх.

Пропоновані речення і невеликі тексти, взяті з творів В. Сухомлинського, можна використати на уроках синтаксису у 9 класі, повторити деякі питання фонетики, лексики і граматики, що їх учні опрацьовували в попередніх класах, засоби зв'язку в тексті, функціональні стилі.

Комплексний характер вправ дає змогу диференціювати завдання залежно від підготовки класу чи окремих учнів, а тому їх можна використовувати для групової роботи.

Таким чином, дібраний дидактичний матеріал морально-етичного змісту не тільки передбачає насиченість текстів орфограмами і пунктограмами, а й спонукає наштовхувати учнів на роздуми про моральну красу людини, виявляє їхнє розуміння норм поведінки в нашому суспільстві, сприяє формуванню високих моральних рис, працелюбності, героїзму, любові до Батьківщини, матері, розвиває поетичність у поглядах на природу.

Використана література

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти томах. К., 1977.

*І.В. Сатанівська, учитель
української мови і літератури Черкаської
спеціалізованої школи I – III ступенів №3
Черкаської міської ради*

ВПРАВИ, ЗАВДАННЯ, ТЕКСТИ, РЕЧЕННЯ ДЛЯ РОБОТИ З УЧНЯМИ 5 КЛАСУ

«Слово є в певному розумінні єдиним засобом виховання, – вважав В.О.Сухомлинський, – ...слово учителя, насамперед слово, звернене до розуму, серця, душі вихованця». Саме на уроках української мови і літератури учителі можуть творчо реалізовувати ідею В.О. Сухомлинського щодо виховання словом. «Слово – це могутній, всесильний і тонкий інструмент, який в умілих руках може зробити все», – писав видатний педагог. Заслуга В.О.Сухомлинського в тому, що він дав учителеві не лише ідею виховання словом, а й саме слово. Великою цінністю є його морально-етичні твори: повчання, настанови, заповіді, бесіди, легенди, оповідання, казки, притчі, бувальщини.

Підібрані мною твори В.О.Сухомлинського відповідають вимогам навчальних програм «Рідна мова» для загальноосвітніх навчальних закладів. Ці тексти рекомендую використовувати для роботи з учнями 5 класу. Учитель може вибирати вправи й завдання, тексти й речення, що найбільше відповідають рівневі підготовленості й інтересам учнів. В основу поданого в роботі дидактичного матеріалу покладено текст: визначення його теми й головної думки, спостереження над мовними одиницями, удосконалення комунікативного вміння.

Використовуючи творчу спадщину В.О.Сухомлинського на уроках, я переконалась у тому, що слово великого педагога, звернене до дітей, – ефективний засіб формування їхньої духовності, невичерпна криниця життєтворчої енергії особистості.

Твори великого вчителя стимулюють думку, заряджають Любов'ю, вселяють Віру, Надію, гармонізують особистість.

Тексти для спостереження і списування

1. Слово – найтонше доторкання до серця, воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом. Мудре і добре слово дає радість, незрозуміле і зле, необдумане і нетактовне приносить біду. Словом можна вбити і оживити, поранити і вилікувати, посіяти тривогу і безнадію, і одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку і сльозу, породити віру в людину і заронити невіру, надихнути на працю і скувати сили душі.

Завдання. Списати текст. Яка його основна думка? Чи погоджуєтесь ви з автором? Знайти і підкреслити в тексті однорідні члени речення.

2. У руках вихователя слово – такий же могутній засіб, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур в руках скульптора. Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля – живопису, без мармуру й різця – скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність.

Завдання. Списати текст, знайти і підкреслити однорідні члени речення.

3. Поняття Батьківщини досягається не тільки і не стільки розумом, скільки серцем. І починається це, на мій погляд, з того, що в навколишньому світі хтось для людини безмірно дорогий, комусь ти готовий віддати всі сили своєї душі. Патріотизм починається з любові до людини.

Ніякі чесноти не знайдуть місця в серці, жорстокому до своєї матері. На чортополоху не розквітне троянда. Зрозуміймо ж, мій юний друже, азбучну істину педагогіки: людина повинна любити людей і тонко відчувати поруч із собою людину з її радощами і тривогами. І нехай це починається з матері.

Завдання. Списати текст, знайти і підкреслити однорідні члени речення та вставні сполучення слів. Визначити види двох останніх речень за метою висловлювання.

Текст для навчального аудіювання

Пригадую випадок із своєї педагогічної практики. Тихого теплого вечора ранньої весни ми поверталися з лісу. Попрошавшись з дітьми, я повернув на стежку, що вела до моєї оселі – маленької білої хатки, обсаженої бузком. Був той короткий і прекрасний період весни, коли вже все пробудилось після довгого зимового сну, але життя рослин ще тільки починається: блищать ніжні листочки, що тільки-но показалися з бруньок, пробиваються до сонця світло-зелені голочки трави, прозорим туманом вкрився верболіз... Зачарований красою, я стояв і дивився.

І раптом до мене долинуло дитяче зітхання. В ньому чулось горе, страждання.

Стараючись ступати нечутно, я поминув хатину і пішов у гущавину парку. Через хвилину побачив: під гіллястою вербою, недалеко від ставка сидів Кость Д., тихий, задумливий хлопчик. Я знав про горе, яке важким каменем давило душу дитини. Його батько помер, в сім'ю недавно прийшов вітчим, і хлопчик важко переживав це. Коли я доторкнувся до його плеча, хлопець здригнувся, щось хотів сказати, але його вуста скривились від болю. Не можна було залишати його самого. Мусив якимось заспокоїти, втішити...

Ходімо, Костю, зі мною, - сказав я. Він слухняно підвівся. Ми вийшли на високий курган край села, перед нами розкинулась біла повінь абрикосових садів. У вечірніх сутінках я не бачив очей хлопчика, але з того, як міцно стиснув він мою руку, як притулився до мене, я зрозумів, що чорні думки, які заволоділи було свідомістю дитини, мені вдасться розвіяти. Ми пішли з Костою до мене додому. Сіли на подвір'ї, розпалили багаття, приготували вечерю. До

півночі я розповідав про вічну боротьбу людини за щастя і правду, про сміливих, відважних людей, поки хлопець не заснув.

Завдання до тексту

1. Ми поверталися з лісу:

- а) тихого теплого вечора;
- б) спокійного теплого вечора;
- в) літнього теплого вечора;
- г) в обідню пору.

2. Був короткий і прекрасний період весни:

- а) коли все розквітло;
- б) коли пробудилось;
- в) коли з'явилися перші квіти;
- г) коли забували трави.

3. І раптом до мене долинуло:

- а) дитяче зітхання;
- б) дитяче шепотіння;
- в) шелестіння опалого листа;
- г) шелестіння верболозу.

4. Кость сидів:

- а) на лавочці;
- б) на траві;
- в) під гіллястою вербою;
- г) на кладці біля ставка.

5. Хлопець здригнувся , щось хотів сказати:

- а) але вуста його скривилися від болю;
- б) але раптом він голосно заплакав;
- в) але потім швидко отямився;
- г) але раптом пішов геть.

6. Я розповідав йому:

- а) про своє дитинство;
- б) про свого батька;
- в) про сміливих, відважних людей;
- г) про свою роботу.

Діалогічне мовлення

Для чого кажуть «спасибі»?

Дрімучим лісом ішли два мандрівники – Дідусь і Хлопчик. Було жарко, мандрівникам хотілося пити.

Нарешті вони прийшли до струмка. Тихо дзюрчала вода холодна. Мандрівники нахилилися, напилися. Дідусь сказав:

– Спасибі тобі, струмок. – Хлопчик усміхнувся.

– Чому ти усміхаєшся, Хлопче ? – запитав Дідусь.

– Навіщо ви, дідусю, сказали струмкові «спасибі»? Адже він нежива істота, не дізнається про вашу подяку, не почує ваших слів.

– Це так. Якби води напився вовк, він може й не дякувати. Ми ж не вовки, а люди. А знаєш, кого це слово вшановує, звеличує, підносить?

Хлопчик замислився. Він ще ніколи не думав над цією мудрою істиною. Тепер же був час подумати: шлях через ліс ще довгий.

Завдання. Прочитайте текст. Визначте репліки та слова автора. Розкажіть про розділові знаки при діалозі.

Що найтяжче журавлям

Тихого осіннього вечора на узліссі сіли відпочивати журавлі. Вони летіли в теплий край. Сонце вже зайшло, то й заночують.

Притулились журавлі до білокорої берези та й курличуть щось тихо-тихо. Береза прислухається, хоче зрозуміти, про що вони гомонять.

– Куди це ви летите, журавлі? – питається Береза.

– У теплий край, – відповідають журавлі. – Зима наступає.

– Ой зима, зима... – бідкається Береза. – Вже й з мене листя осипається...

Мабуть, далека й тяжка вам дорога, журавлі?

– Дорога тяжка, – відповідає найстарший Журавель. – Та не дорога нам найтяжча.

– А що ж вам найтяжче? – дивується Береза.

– Найтяжче нам жити кілька місяців на теплій ріці. Називається вона Ніл. Немає там ніколи зими. Вічно цвітуть квіти...

– То чому ж там найтяжче? – ще більше дивується Береза.

– Бо то не рідна земля, – каже найстарший Журавель, – бо немає там тебе, білокора Березо.

Тексти для переказів

1. Завдання. Прочитайте текст. Визначте тему і головну думку. Колективно складіть і запишіть план тексту. Усно перекажіть текст за планом. Поясніть, які види мовленнєвої діяльності ви використали, виконуючи завдання.

Гаряча квітка

Того року була рання весна.

У середині квітня зацвіли сади. Настав травень. Одного ясного ранку Оля вийшла в сад і побачила велику квітку. Вона прибігла до мами й радісно сказала:

– Мамо, червона троянда зацвіла!

Мама вийшла, подивилася на червону квітку й усміхнулася. Потім глянула на небо – й занепокоїлася.

З півночі сунула чорна хмара. Повіяв вітер, хмара заступила сонце. Стало холодно.

Мама з Олею сиділи в кімнаті й з тривогою дивилися у вікно.

Мов білі метелики, закружляли сніжинки. Все довкола побіліло. Згодом вітер ущух. Сніжинки вже спадали м'яко, тихо, поки й зовсім перестали.

Мама з Олею вийшли в сад. На зеленому листі – снігові шапки. Землю вкрив білий килим. Тільки троянда червоніла, мов велика жарина. На ній блищали крапельки роси.

– Вона гаряча, їй не страшно, – мовила Оля й радісно посміхнулася.

2. Завдання. Прочитайте текст. Визначте тему і головну думку. Колективно складіть і запишіть план тексту. Усно перекажіть текст за планом. Поясніть, які види мовленнєвої діяльності ви використали, виконуючи вправу.

Відчайдушна куріпка

Якось я пішки добрався до села Каджаран. Дороги тієї не знав, і мене супроводжував місцевий учитель.

Ми поминули руїни старої фортеці, а далі попереду був рідкий дубняк. Звідти чулися голоси куріпок. Придивившись пильніше, я на мить зупинився від подиву.

На гілках дубів сиділи куріпки, перегукувались між собою гортанним «каф-каф».

Куріпки на деревах? Що за чудасія?

А в нас так, – усміхнувся вчитель. – Певний час вони живуть у скелях – куріпки, звісно, полюбують кам'янисту місцевість. Потім частенько перелітають до лісу.

Здебільшого взимку, бо тут, бачте, і тепліше, і корму більше. Отак і живуть, як дикі голуби, – то в скелях, то на деревах.

Раптом куріпки затихли, сполохано злетіли з дерев і поховалися в сухій осінній траві. Угорі показався кібець.

І тут я побачив ще більше диво. Одна куріпка, тікаючи від хижака, несподівано підлетіла до нас і сіла моєму провідникові на плече... Видно, іншого рятунку не знаходила.

Учитель затамував подих, щоб не злякати пташку. А та на кілька секунд припала до людського плеча, а коли відчула, що небезпека минула, злетіла і щезла в дубняку.

Тільки тоді ми перевели подих. Глянули один на одного і всміхнулися. Усе було зрозуміло без слів: у смертельну мить куріпка довірилась людині. І не помилилася.

Текст для докладного переказу з елементами роздуму

Завдання. Прочитайте текст. Визначте його тему й головну думку. Доберіть кілька варіантів заголовків. Визначте стиль тексту. Які типи мовлення поєднано в тексті? Складіть і запишіть план тексту. За планом напишіть переказ.

Відломлена гілочка

Уздовж паркової алеї біг хлопчик. Був ясний весняний день, на деревах співали пташки, серед квітів літали барвисті метелики. Хлопчикові було весело. Він біг, розмахуючи руками.

Уздовж алеї росли маленькі липки, їх недавно посадили. На гілочках зеленіли ніжні пахучі листочки. Хлопчик зривав їх і кидав собі під ноги. Тішився собі.

От зупинився біля однієї липки. Та не листочок відірвав, а цілу гілочку відчахнув. Вона впала дотолу. Хлопчик на хвильку зупинився, глянув на тремтячі листочки. Глянув і на липку. З північного боку зяяла ранка...

Хлопчикові стало жалко липки, та жалість у його серці жила недовго. Бо надворі був такий радісний, сонячний день... Хлопчик переступив гілочку і побіг далі.

Минуло багато-багато літ. Хлопчик виріс, став дорослий. Потім діти його повиростали й стали дорослі. А колишній хлопчик став дідусем.

Ось теплого весняного дня прийшов він до того парку, де бігав у дитинстві малим пустотливим хлоп'ям. Уздовж алеї росли високі стрункі липи. Тільки одна була мовби поранена з північного боку. У неї ніби руки не було. Замість гілки – глибокий шрам.

Дідусь зупинився. Упізнав липу. Це він давно колись відчахнув її гілочку. І ось тепер на високому стрункому дереві не було великої гілки. Менше листя зеленого, менше цвіту липового, менше співу бджолиного – бо він зламав гілочку. Менше й радості в світі.

Дідусь зітхнув. Він стояв на алеї й дивився на рівну доріжку, якою біг маленький хлопчик.

Усний переказ тексту з творчим завданням

Завдання. Усно перекажіть зміст тексту. Придумайте його продовження. Які прислів'я та приказки можна використати в закінченні?

Борщ із скибкою свіжого хліба

В однієї матері було два сини – Працьовитий і Ледачий. Одного разу поїхав Працьовитий у поле – землю орати. А Ледачий пішов у садок під грушею лежати...

Мати думає: «Що б його смачне на обід синам зварити?»

Зварила борщу зі свіжою капустою, зі сметаною, з кропом і буряками. А до борщу спекла хліба свіжого, пахучого.

Сіла мати біля столу, жде синів. Ось уже й сонце стало на вечірньому пружі, а Працьовитого немає. Ледачому вже під грушею не лежитья, хочеться їсти, та знає, що обідати мати дає обом разом.

Ось і приїхав Працьовитий. Умився, перевдягнувся, сів за стіл. І Ледачий сів. Насипала мати дві миски борщу, нарізала хліба. Запахло в хаті борщем і свіжим хлібом, їсть Працьовитий та дякує матері:

Ой, смачного ж ви борщу наварили!

Виїв Працьовитий миску і ще попросив. А Ледачий з'їв одну ложку – скривився – зажурився, а як третю з'їв, – на стіл схилився, ложку поклав і питає матері:

– Мамо, чого це борщ такий недобрий?

– Їдь, синку, завтра в поле, – каже мати, – то й борщ буде добрий, і хліб пахучий буде.

Тексти для диктантів Співуча пір'їнка

Є на світі дивовижний птах – Скрепет. Він співає крилом. Має він у своєму крилі особливу співучу пір'їнку. Летить Скрепет, і коли захочеться йому співати, то розправляє крила так, що співуча пір'їнка висувається і настроюється на спів.

Лунає тонкий свист. Схожий він і на звучання найтоншої струни, коли по ній водити смичком, і на пісню вітру в тонкій стеблині очерету.

Та ось трапилось лихо. Загубив Стрепет співучу пір'їнку. Випала вона і упала на землю. Захотілося Стрепетові поспівати, співучої пір'їнки немає.

Маленький Сергійко знайшов на землі співучу пір'їнку Стрепета, підняв її, побіг – і пір'їнка заспівала.

Почув Стрепет спів своєї пір'їнки, прилетів до хлопчика й просить:

– Хлопчику, віддай мою співучу пір'їнку. Я не можу жити без пісні.

Повернув Сергійко Стрепетові співучу пір'їнку.

Багато років прожив на світі чоловік, що виріс з маленького Сергійка. Часто він згадував Стрепета, думав: «У кожної людини є своя співуча пір'їнка. Нещасливий той, у кого такої пір'їнки немає».

Як дзвенять сніжинки

Це було зимового вечора. Сонце сховалось за обрій. Зарожевів сніговий килим. Стало тихо-тихо. Замерехтіли зорі в глибокому небі.

Раптом з півночі насунула чорна хмара. Пливе над снігами. Потемнів сніговий килим. Падають сніжинки на землю. Тихо лягають на поле, на ліс, на дорогу. Я прислухаюся до тихого снігопаду і чую ніжний дзвін. Немов десь далеко-далеко бринить велика кришталева чаша, до якої доторкається срібний молоточок.

Що воно дзвенить? Іду, прислухаюся. Дзвін лине від маленької ялинки, що росте у нас на шкільному подвір'ї. Вслухаюся і дивуюся. То дзвенять маленькі сніжинки.

Висять на ялинкових гілочках, доторкаються одна до другої, немов срібні дзвіночки.

І дзвенять, дзвенять, аж місяць прислухається.

Як міняється колір снігу

Коли сходить сонце, снігові замети рожеві. Це сонце забарвлює їх своїм промінням.

Сонце підіймається вище й вище, небо стає синіше, а сніг – сліпучо-білий. Глянеш на степ – і бачиш на білому килимі маленьку пташку. А он зайчик побіг полем.

Сонечко схилилось до заходу. Сніг стає синюватий, мов небо відбивається в блискучому дзеркалі. А в затінку він аж фіолетовий.

Ось і зайшло сонце. Запалало небо на заході – завтра буде вітер. Відблиск вечірньої заграви ліг на снігові замети. Ніби їх сонце облило багряними барвами. Гасне заграва – і багрянний відблиск на снігу згасає. Мерехтять зорі. Сніг сіріє. Пташка ховається в гнізді. Зайчик сидить під кущем.

Все в лісі співає

Весною ми пішли до лісу.

Зійшло сонце, подихнув легенький вітерець, всі дерева в лісі заспівали.

Кожне співало свою пісню.

Береза співала ніжну пісню. Слухаючи її пісню, хотілось підійти до білокорої красуні й обняти її.

Дуб співав мужню пісню. Коли ми слухали пісню дуба, нам хотілося бути сильним, відважними.

Верба, що схилилася над ставом, співала задумливу пісню. Прислухаючись до пісні верби, ми подумали, що прийде осінь і листячко з дерев осиплеться.

Горобина співала тривожну пісню. Від цієї пісні до нас прилинула думка про темну ніч і бурхливу грозу, від якої гнеться тонка горобина, немов шукаючи захисту.

Ось які пісні почули ми в лісі.

Література

1. Ожигова О.В. Рідна мова. Книга для вчителя: календарне планування та розробки уроків 5 клас – К.: Грамота, 2005

2. Сухомлинський В.О. Квітка сонця: Притчі, казки, оповідання/ В.О.Сухомлинський; Пер. Д.С.Чередниченка. – Х.: ВД Школа, 2009. – 240с.

3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Том п'ятий. – К.: Рад. школа, 1977.

4. Українська мова 5 – 12 класи/ Автори Г.Т.Шелехова, В.І.Тихоша, А.М.Корольчук, В.І.Новосьолова, Я.І.Остаф. За редакцією Л.В.Скуратівського. - К.: Ірпінь: Перун, 2005.

О.М. Рева, учитель
української мови і літератури
Шполянської загальноосвітньої школи
I – III ступенів № 5 Шполянської райради.
Л.Д. Івченко, учитель
української мови і літератури
«Драбівського НВК ЗОШ I – III ступенів
ім. С. В. Васильченка-гімназія»
Драбівської районної ради

РІЗНІ ВИДИ ДИКТАНТІВ ДЛЯ 5 КЛАСУ. ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

ВСТУП

Основна мета навчання рідної мови визначена програмою і полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатої мовної особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами рідної мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності, тобто забезпечує належний рівень комунікативної компетенції.

Наше суспільство, як ніколи, потребує освічених, інтелігентних людей із високим рівнем духовного і мовленнєвого розвитку, сформованим мовленням, особистостей, які вміють мислити, правильно й точно висловлювати думки, коректно спілкуватися. Цій проблемі приділяв велику увагу В.О. Сухомлинський.

«Утвердити в кожній людині доброту, сердечність, чуйність, готовність надати допомогу, чутливість до всього живого і красивого – елементарна азбучна істина шкільного виховання, з цієї істини починається школа», - так зазначав видатний педагог Василь Сухомлинський .

Отже, знайомство з його творчою спадщиною зароджує у дитячій душі високоморальні, гуманістичні почуття - любов до батьків, природи, повагу до людей похилого віку, милосердя.

Казки, притчі, оповідання В.О. Сухомлинського, упорядковані у збірці «Казки Школи під Голубим Небом», дають можливість реалізувати ідею вивчення мови на текстовій основі, яка покликана поєднувати навчання і різнобічне виховання.

Диктанти-завдання. Прочитайте текст, выпишіть іменники у дві колонки: назви істот в одну, неістот в іншу. Визначте рід, відмінки іменників, виділіть відмінкові закінчення.

1-й диктант

У степу над шляхом ростуть три тополі. Одна висока, стара і дві молоді, гнучкі.

Розповіла мені бабуся: «Це тут колись росла тільки одна тополя. Сумно стало їй одній край дороги. Якось ішов дорогою мандрівник та й сів спочити під тополю. Вона й просить його: «Чоловіче добрий, відріж од мене дві гілочки, посади їх поряд. Хай ростуть коло мене дві топольки, мені на радість буде».

Визначте, до якого стилю мовлення належить цей текст. У словах: *тополя, якимось, ростуть* визначте кількість букв і звуків.

2-й диктант

На полиці, серед книг про (далекій) країни і небачених звірів, стояла (великий), (цікавий) Книга. В ній розповідалось про (могутній) богатира. Літери в Книзі палали, як розпечене залізо. Як тільки доторкнеться її (палаючий), (вогненний) слово до серця людини, в ньому спалахує вогник. І людина, у чиєму серці горить цей вогник, стає (могутній) й (непереможний).

Поставте прикметники в потрібній формі. Визначте відмінки прикметників, виділіть закінчення. Виділені слова розберіть за будовою.

3-й диктант

Спишіть речення. Вставте на місці крапок пропущені букви. Розставте розділові знаки.

1. Мандрівник стоїть біля підніж...я в...сокої-в...сокої гори. Її в...ришина вкрита вічним снігом а внизу, на підніж...і, квітнуть троянди. 2. Хлопчик шви...ко поліз по стовбуру тополі дістався в...рхівки і в очах засвітилася радість.

У першому реченні підкресліть головні члени речення.

Кодові - диктанти

1-й диктант

Краплинки роси

Цвіте рожевий мак. Уночі впала роса. Прокинулася вранці квітка, побачила на своїх пелюстках краплини роси. Питається краплинок:

– Хто ви такі?

Вони їй відповідають:

– Ми народжуємось із теплого нічного вітру. Ми – росяні краплинки.

Здивувалася квітка. Думає: «Що ж робитимуть росинки?» А вони сидять на пелюстках. Зійшло сонце, і в кожній краплині загорілося по маленькому сонечкові. Сонце піднімалося над землею. Росинки ставали все менші. Ось вони одна за одною і зникли.

– Куди ж ви йдете від мене? – запитала квітка.

– До сонця, до сонця! – відповіли краплинки роси.

Код 1 – розповідні; код 2 – питальні; код 3 – окличні речення.

2-й диктант

1. Він вирощував хліб і співав пісень. 2. Співає земля, співає небо, співає вся Країна Зелених Луків. 3. Зраділи люди, вирізували нові сопілки і заграли. 4. Маленький Сергійко дивився на сонце, і йому не хотілося розлучатися з ним. 5. Ось уже половина сонця сховалась за обрієм, ось залишилась від нього тільки вузька вогненна смужка, ось остання іскрина сонячного огню палахнула і згасла.

Код 1 – речення з однорідними присудками; код 2 – складні речення.

Графічні диктанти

Поділіть речення на словосполучення, поставте питання від головного до залежного слова.

1-й диктант

Прийшла до лісу бабуся Морозиха. Принесла білі полотна, розіслала на зеленій траві. Забіліли галявини, аж посвітлішало в лісі.

2-й диктант

Виберіть речення із прямою мовою, накресліть їх схеми.

Верба над ставком

Оксанка гуляла біля ставка. Знайшла вербовий прутик та й увіткнула в сиру землю. А сама пішла додому. Потім Оксанчині батьки переїхали до міста. Там Оксанка й училася в школі. Минуло десять років. Навідалась Оксанка до рідного села. Була вона вже дівчиною, високою, з чорною косою. Ось прийшла якось до ставка. Побачила високу гіллясту Вербу, що схилилася над водою. Здивувалася Оксана й питає: «Вербо, де ти взялася?»

А Верба й каже: «Ти мене посадила маленьким прутиком». «Яка ж ти велика стала, - тішиться Оксана. – Я тебе й не впізнала». «А я тебе впізнала», – тихо мовила Верба.

3-й диктант

Накресліть схеми речень зі звертанням, попередньо розставивши пропущені розділові знаки.

Жайвороненята чекають не дочекаються матері. Вони запитують:

- Мамо про що ти співала в своїй пісні?

- Про Людину. Я просила її: йди Чоловіче подальше від мого гнізда. Не злякай моїх пташенят.

Зорово-слухові диктанти

1-й диктант

Та й поклала кладочку

Біжить лісовою стежечкою маленька мурашка. Біжить вона по їжу, бо вдома дітки маленькі її чекають. Коли це стежечку перетнув струмок. А на тому боці пахучі зернята лежать. Як же добратися до тих зерняток? Бачить мурашка – на березі струмка росте висока стеблина. Зрізала мурашка стеблину – бо в неї зуби такі гострі, як ножі. Впала стеблина через струмок. Перелізла мурашка по ній на той берег. Ось зернята пахучі. Чекайте, дітки, матуся вже їсти несе.

2-й диктант

Поле і луки

З давніх-давен живуть поруч поле і луки. З ранньої весни до пізньої осені на поле приходить людина. Оре землю, сіє, знищує бур'яни, збирає урожай, знов оре... Вона радіє, коли на полі вродить колосиста пшениця.

А на луках трава росте. Весною цвітуть квіти, літають бджоли. Пасуться корови й вівці. Зеленіють луки з весни до осені.

Якось поле й питається луків:

- Скажіть, будь ласка, чого це так – ніхто не оре й не засіває, а зеленієте від весни до осені?

Луки й кажуть:

- Нас напуває весняна вода. Вона дає нам силу.

Поле каже:

А я зеленію, бо засіває мене праця людська.

Контрольний диктант

Квітка сонця

На високому стеблі – велика квітка з золотими пелюстками. Вона схожа на сонце. Тому й називають квітку соняшником. Спить уночі соняшник, схиливши золоті пелюстки. Та як тільки сходить ранкова зоря, пелюстки тремтять. То соняшник жде сходу сонця. Ось уже сонце викотилося з-за обрію. Соняшник повертає до нього свою золоту голівку й дивиться, дивиться на червоне вогняне коло. Усміхається соняшник до сонця, радіє. Вітає його: «Добрый день, сонечку, я так довго чекав тебе!»

Сонце піднімається усе вище й вище, пливе по небу. І соняшник повертає за ним свою золоту голівку. Ось воно вже заходить за обрій, і соняшник востаннє усміхається його золотому промінню. Зайшло сонце.

Аудіювання

Висока гора до неба

В одній бідній жінки народилось двоє синів-близнюків. Коли синам виповнилось сім років, Мати дала їм відра, взяла за руки й сказала:

- Ходімо, сини, здобувати розум.

Ішли вони день, йшли другий, а на третій прийшли до високої гори.

- В оцій горі, сказала Мати, - маленькими золотими піщинками розсипано розум. Щоб здобути його, треба назбирати повне відро золотих піщинок.

І дала синам по маленькій ложечці.

Близнюки були дуже схожі один на одного: сині очі, чорні брови, біле личко... Але вдачею різні. Один Працьовитий, другий – Ледачий.

Ледачий узяв відро, ложечку й каже:

- Піду до річки – ловитиму рибу та юшку варитиму.

А Працьовитий сів під високою горою та й пересипає ложечкою землю з місця на місце. Набере, висипле, гляди, інколи й упаде золота піщинка. Він ту піщинку й покладе у відро.

Минуло доволі років. Ледачий згадав свого Працьовитого брата. Піду, думає, подивлюся, чи він хоч живий.

День іде, другий, а на третій приходить до гори. Але гора зовсім не там, де була раніш. Стоїть біля неї Працьовитий брат, а біля нього відро, повне золотих піщинок.

Здивувався Ледачий. Усе ж зрозумів, що його Працьовитий брат пересипав цілу гору й здобув розум. А він, Ледачий, тільки й навчився ловити рибу та юшку варити.

- Що ж ти тепер робитимеш? – питається Ледачий брат Працьовитого.

- Піду здобувати Матері щастя.

- За золото купиш? - питається Ледачий брат.

- Щастя не купується, а здобувається працею, - відповів Працьовитий.

Потім підняв відро із золотом, махнув ним – і піщинки розлетілися по землі.

1. Двоє синів-близнюків народилися:

- а) у бідної жінки;
- б) у багатой жінки;
- в) у бідної й щасливої жінки;
- г) у бідної й нещасної жінки.

2. Мати сказала здобувати:

- а) розум;
- б) золото;
- в) багатство;
- г) щастя.

3. Мати дала їм:

- а) по великій ложці;
- б) по маленькому відеречку;
- в) по маленькій ложечці;
- г) по великому мішку.

4. Брати мали:

- а) карі очі, чорні брови, біле личко;
- б) сині очі, гарні брови, біле личко;
- в) сині очі, чорні брови, рожеве личко;
- г) сині очі, чорні брови, біле личко.

5. Брати за вдачею були:

- а) обидва Ледачі;
- б) обидва Працьовиті;
- в) один Працьовитий, а другий – Ледачий;
- г) веселі.

6. Брати, виконуючи волю матері:

- а) ловили рибу та юшку варили;

- б) пересипали ложечкою землю з місця на місце;
- в) Працьовитий сів під високою горою та й пересипає ложечкою землю з місця на місце, а Ледачий пішов ловити рибу;
- г) Ледачий пригощав брата юшкою.

7. Скільки минуло років:

- а) два роки;
- б) багатенько;
- в) доволі;
- г) один рік.

8. Гора стояла:

- а) зовсім не там, де була раніш;
- б) залишилася на місці;
- в) повернута стала на південь;
- г) перенесена в зовсім іншу місцевість.

9. Здивувався Ледачий, коли зрозумів, що:

- а) його брат здобув розум;
- б) пересипав гору;
- в) пересипав цілу гору, здобув розум, а він навчився ловити рибу;
- г) що його брат не навчився ловити рибу.

10. Яку відповідь дав Працьовитий брат на запитання Ледачого «Що ж ти тепер робитимеш?»:

- а) продовжуватиму здобувати золото;
- б) піду здобувати Матері щастя;
- в) куплю за золото щастя собі й своїй дружині;
- г) поділюся золотом.

11. Як розпорядився Працьовитий брат із золотом:

- а) поділився золотом із братом;
- б) забрав золото собі;
- в) віддав матері;
- г) підняв відро із золотом і махнув ним.

12. До якого стилю мовлення належить текст:

- а) художнього;
- б) публіцистичного;
- в) наукового;
- г) ділового.

Відповіді: 1 – а; 2 – а; 3 – в; 4 – г; 5 – в; 6 – в; 7- в; 8 – а; 9 – в; 10 – б; 11 – г; 12 – а.

Ч и т а н н я м о в ч к и

Легенда про Золоте Зернятко Істини

У батька було два сини. Коли вони вирости й могли вже тримати в руках заступу, батько сказав їм: «Беріть заступи, підемо копати поле».

Копають вони й копають, видалася праця братам важкою і незрозумілою.

- Для чого ми копаємо? – питають вони. – І взагалі, для чого ми живемо на світі?

Батько їй каже синам:

- Бачите цю велику гору? – І показав рукою на величезну гору, вершина якої вкрилася хмарами.

- Бачимо, - відповіли сини.

- У цій горі – Золоте Зернятко Істини. Можливо, десь у глибині, можливо, на поверхні – ніхто не знає. Кажуть люди: хто знайде це Зернятко, той зрозуміє, для чого копає землю і сіє хліб, споруджує будинки і думає про зірки. Ідіть, сини, шукайте Золоте Зернятко Істини.

Підійшли брати до гори, а вона величезна й висока, за день не обійдеш навколо, за три дні не зійдеш на вершину. Як же шукати Золоте Зернятко Істини?

Стали брати біля підніжжя гори. Старший – з одного боку, молодший – з іншого. Почали копати гору, пересипаючи землю жменя за жменю. Золотого Зернятка не було.

Молодший брат підійшов до старшого і каже:

- Я більше не буду копати. Не хочу стати рабом цієї гори.

Старший відповідає:

- Хоч і все життя доведеться копати, а я все-таки знайду Золоте Зернятко Істини. Тому що я не раб, а вільна людина. А ти раб, бо не хочеш дізнатися, для чого копаємо землю і сіємо хліб, споруджуємо будинки й думаємо про зірки.

Пішов молодший брат, поселився на березі річки – курінь збудував, рибу ловить і юшку варить. А старший копає і копає, кожену жменю землі у порох розтирає, Золоте Зернятко Істини шукає.

Десять років копав старший брат гору, жодного дня не відпочивав. Нарешті, на одинадцятий рік, коли вся гора була розкопана й пересипана на нове місце, знайшов старший брат на самому дні гори Золоте Зернятко Істини. Воно було маленьке, як мачинка. Поклав старший брат Зернятко на долоню, і яскраве світло Істини осяяло весь світ. Дізнався старший брат, для чого людина живе на світі, землю копає і ниву засіває, споруджує будинки й про зірки думає.

Пішов старший брат по землі, побудував Щастя для всіх людей. І став Могутнім і Непереможним. Тому що він – Вільна Людина.

А молодший брат живе в убогому курені, одяг на ньому порвався, відро, в якому він юшку варив, продірявилось, їсть він сиру рибу і водою болотною запиває. Тому що він безвільний раб – раб свого ледарства, неробства і невігластва. Тому що справжня свобода – в умінні працювати день і ніч для того, щоб пересунути гору з місця на місце, побудувати Щастя для людей.

1. Батько запропонував синам копати:

а) поле;

б) рів;

- в) яму;
- г) город.

2. Праця видалася братам:

- а) важкою і зрозумілою;
- б) важкою і незрозумілою;
- в) легкою та зрозумілою;
- г) легкою і незрозумілою.

3. Батько послав синів:

- а) шукати золото;
- б) шукати зернятко;
- в) шукати Золоте Зернятко Істини;
- г) шукати скарб.

4. Гора була:

- а) величезна, але низька;
- б) маленька, але висока;
- в) величезна і висока;
- г) за день обійдеш гору, за три дні зійдеш на вершину.

5. Молодший брат сказав старшому, що:

- а) не хоче стати рабом гори;
- б) хоче стати рабом гори;
- в) хоче розкопати цю гору;
- г) хоче знайти Золоте Зернятко.

6. Старший відповів молодшому:

- а) що також не хоче стати рабом гори;
- б) не хоче шукати Золоте Зернятко Істини;
- в) його не цікавить, для чого живуть люди;
- г) що знайде Золоте Зернятко Істини.

7. Молодший брат:

- а) поселився на березі річки і збудував курінь;
- б) копає і копає;
- в) Золоте Зернятко Істини шукає;
- г) поселився і спить на березі річки.

8. Старший брат копав гору:

- а) дванадцять років;
- б) десять років;
- в) вісім років;
- г) один рік.

9. Зернятко було:

- а) як ягідка вишеньки;
- б) як мачине зерня;
- в) як квасолинка;
- г) як мачинка.

10. Старший брат Зернятко:

- а) віддав брату;

- б) заховав у кишеню;
- в) поклав на долоню;
- г) залишив на місці.

11. Що сталося зі старшим братом:

- а) побудував Щастя для всіх людей;
- б) став заможним;
- в) став рабом зернятка;
- г) залишився жити з молодшим братом.

12. Молодший брат став:

- а) багатим і щасливим;
- б) безвільним рабом свого ледарства;
- в) жити зі старшим братом;
- г) став розкопувати гору.

Відповіді: 1 – а; 2 – б; 3 – в; 4 – в; 5 – а; 6 – г; 7 – а; 8 – б; 9 – г; 10 – в;
11 – а; 12 – б.

Висновок

Запропоновані тексти за творами В. О. Сухомлинського підібрані для опрацювання у 5-х класах теми «Повторення вивченого у початкових класах. Поняття про текст. Відомості з синтаксису і пунктуації». Завдання складені з метою формування в учнів умінь і навичок виконання диктантів різних видів, а також удосконалення орфографічної та пунктуаційної грамотності, закріплення практичних навичок визначення граматичних категорій частин мови.

Тексти підібрано з врахуванням вікових особливостей учнів. Зміст творів дає можливість реалізувати виховну мету та сприяє формуванню у школярів навичок аудіювання та читання мовчки.

Ми сподіваємося, що питання моральності, порушені у творчості В. Сухомлинського, займуть відповідне місце під час практичної діяльності на уроках української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабкина О. А. Уроки розвитку зв'язного мовлення. 5-6 класи/Х.: Вид. група «Основа», 2008. – 127.
2. Боднар О. С. Рідна мова. Письмові творчі роботи: коментарі та зразки. 5-7 класи. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 104 с.
3. Сухомлинський Василь. Казки Школи під Голубим Небом. – К.: «Освіта», 1991. – 191 с.
4. Усі види диктантів / Автори -укладачі Л. Б. Чаговець, Н. Д. Павлова. – Х.: «Горсінг плюс», 2009. – 448 с.

В.В. Нерубайська,
учитель української мови і літератури
Соколівоцької ЗОШ І Ш ступенів
Тальнівської районної ради

Повторення вивченого у 1-4 класах
Частини мови.
Основні способи їхнього розпізнавання

1. Перепишіть. У кожному реченні назвіть усі самостійні частини мови.

Метелик із росю на крилі

Оксанка вийшла вранці в сад. Сходило сонце, співали пташки.

На яблуневому листочку Оксанка побачила метелика. Він сидів, поволі-поволі ворушив крильцями. На одному з них Оксанка побачила краплинку роси. «Це ж метелик боїться махнути й полетіти, бо струсить гарну таку краплину», – подумала Оксанка.

Дівчинка стояла над метеликом, затамувавши дух. Їй хотілося, щоб час зупинився. Щоб сонечко не піднімалося вище, щоб не минула ранкова прохолода, щоб із крильця свого не стріпнув метелик роси.

2. Випишіть слова у такій послідовності: іменники, прикметники, займенники, дієслова.

Червоний метелик

Над зеленою травою летів червоний метелик. Яскравий, красивий. Ось він сів на зелену траву. Посидів і знову полетів. Побачив метелика горобець. Літає над ним, ось-ось наздожене.

Злякався метелик. Куди тікати? Полетів до червоних троянд. Сів на квітці. Де подівся метелик? Шукав горобець, шукав і не знайшов. Сів біля червоної квітки й нічого не бачить. А метелик сидить і не ворухнеться.

Полетів горобець до гнізда. А метелик сидить собі на квітці.

3. Напишіть твір-мініатюру «Зустріч із метеликом»

Іменник

1. Прочитайте текст. Випишіть іменники, розберіть їх як частину мови за поданою схемою.

Слово	На які питання відповідає?	Рід	Число	Відмінок

Квітуча вишня

Розцвітала вона весною біля хати. Гули бджоли в квітках. Сяяло весняне сонце, щебетали пташки.

Я не міг відірвати очей від квітучої вишні.

Тепер, коли пригадується той далекий час, здається, що вишня квітла всі дні дитинства.

Зараз теж квітне вишня, теж гудуть бджоли, сяє сонце й щебечуть пташки. І здається мені, що нема ніде такої краси, як на нашій рідній землі. Рідна земля – найкраща. Бо ми народились на ній, бо вона дала нам життя і силу.

2. Перепишіть текст, на місці крапок уставте закінчення. Визначте відмінки іменників.

Стара-стара вишня...

Це запам'яталось мені як найкращий спомин дитинств... .

Недалеко від нашої хат.. росла вишня. Стара-стара, вже половина гілок зовсім засохла, а на половині ще родили – ой які ж смачні ягод.. ! Запам'яталось: весною зацвіла тільки одна гілка. Батько хотів зрубати вишн.. , бо вмирає ж вона... Та мати сказала:

- Не треба рубати. Цю вишн.. посадив ще твій дідусь. Хай вродять вишн.. на оцій гілц.. ...

Вродили востаннє вишні. Зібрала мама кісточк.. та й посадила в земл.. . Виросли з тих кісточок молоденькі вишн.. . Стара вишня засохла, а молоді вже цвітуть і плодоносять.

Отак як вишня не вмерла, а продовжила свій рід, так і народ ніколи не вмирає. Поки живе народ, поти живе й Батьківщина.

Бережімо все старе й предковичне. Бережімо те, чим дорожили наші дід.. й прадід... Це пам'ять народ... Бо як втратить народ пам'ять, втратить і любов до своєї рідн... Батьківщин... .

3. Складіть невелику розповідь про традиції чи реліквії вашої сім'ї. висловлювання запишіть, підкресліть іменники, визначте рід, число та відмінок кожного.

Прикметник

1. Перепишіть, на місці крапок уставте дібрані з довідки прикметники. Визначте рід, число, відмінок кожного прикметника. Підкресліть граматичну основу у 1, 5, 6 реченнях.

Золоті стрічки

Ростуть над ставком дві берези. ..., ..., білокорі. Опустили косате ... віття. Віє вітер – розчісує коси. Тихо шепочуть віттям берези. Це вони про щось розмовляють.

Однієї ночі стало холодно. На траві заблищали ... кристалики льоду. Прийшла до беріз осінь. Принесла їм ... стрічки. Вплели вони їх у ... коси. Зійшло сонце. Розтопило кристалики льоду. Подивилося сонце на берези й не впізнало їх – у зелених косах золоті стрічки.

Сміється сонечко, а берези сумують.

Довідка. Стрункі, високі, зелене, білі, золотисті, зелені.

2. Запишіть прикметники. Визначте їхні рід і відмінок.

Чому опадає листя з дерев?

У жовтні й листопаді жовтіє й опадає листя з дерев. Чому ж воно опадає?

Одного разу ввечері я заховалася під кушем, щоб побачити, хто ж забарвлює листя в жовтий, рожевий, червоний кольори. Дивлюсь, із калинового куща вилазить маленький дідок. Покашляв, погладив сиву борідку, взяв фарби й пішов до кленів. Виліз на дерево та й став розмальовувати листочки. Один розмальовує в жовтий колір, другий—в рожевий, третій—в червоний.

- Хто ви такий, дідусю? - питаю його.

-Я Барволист, - відповідає дідок.—Ходжу й забарвлюю листя. Де побуваю вночі, - там листя стає барвисте.

- А чому ж ви у вишні не забарвлюєте листочків?

- Бо вишня плаче. Не хоче, щоб її листочки були барвисті. До морозів стоїть зелена.

Придивляюся до вишневого стовбура—і справді повиступали рожеві сльозинки, великі й липкі. Плаче вишня, не хоче листочків скидати.

Немає вже листя на жодному дереві, а вишня зеленіє! Аж ось ударив мороз і за одну ніч оббив листя на вишні. Стоїть бідна вишенька, тяжко зітхає.

3. Складіть розповідь про прихід осені. Запишіть її. Прикметники підкресліть, вкажіть їхні рід, число, відмінок

Займенник

1. Відредагуйте текст. Знайдіть займенники. Визначте особу й число кожного особового займенника. з'ясуйте відмінки.

Хтось виніс із хати маленьке сіре кошеня й пустив його на дорогу. Сидить кошеня та й нявчить. Бо хоче додому, до матусі. Проходять люди, дивляться на кошеня. Хто сумно хитає головою, хто сміється. Хто жаліє: «Бідне кошеня», та й іде собі.

Настав вечір. Зайшло сонце. Страшно стало кошеняті. Притулилось кошеня до куца та й сидить, тремтить. Поверталась зі школи Наталочка. Чує – нявчить кошеня. Вона не сказала ні слова, а взяла кошеня й понесла додому. Пригорнулося кошеня до дівчинки. Замуркотіло. Раде-радісіньке.

2. Перепишіть, подані в дужках займенники поставте в потрібній формі. Визначте відмінки, особу (рід) всіх особових займенників у реченнях.

Найгарніша мама

Випало Совеня із гнізда та й повзає лісом. Далеко забилося, не може знайти рідного гнізда.

Побачили птахи малого—некрасивого, з великою головою, вухатого, банькатого, жовторотого. Побачили та й питають, дивуючись:

- Хто ти такий, де ти взявся?

-Я Совеня, відповідає мале.—Я випало з гнізда, не вмію ще літати і вдень дуже погано бачу. Я шукаю маму.

- Хто ж (ти) мама? - питає Соловей.

- Моя мама Сова, - гордо відповідає Совеня.

- Яка ж вона? - питає Дятел.

- Моя мама найгарніша.

- Розкажи, яка ж вона, - питає Дрізд.

- У (вона) голова, вуха й очі такі, як у (я), - відповідає з гордістю Совеня.

- Ха-ха-ха! - зареготали Соловей, Дятел і Дрізд.—Та ти ж потвора. Виходить, мати (ти) така сама потвора.

- Неправда! - закричало Совеня.—Мама в (я) найгарніша.

Почула (він) крик Сова, прилетіла потихеньку, взяла Совеня за лапку й повела до рідного гнізда.

Совеня уважно подивилося на свою маму: вона була найгарніша.

3. Складіть розповідь про свою маму. Запишіть. Займенники підкресліть, вкажіть особу (рід) та відмінок.

Числівник

1. Прочитайте. Випишіть числівники, до кожного з них поставте питання, визначте відмінки.

Сьома дочка

Було в матері сім дочок. Ось поїхала мати в гості до сина, а син жив далеко-далеко. Повернулася додому аж через місяць.

Коли мати ввійшла до хати, дочки одна за одною стали говорити, як вони знудьгувалися за матір'ю.

- Я скучила за тобою, немов маківка за сонячним промінням, - сказала перша дочка.

- Я ждала тебе, як суха земля жде краплину дощу, - промовила друга дочка.

- Я плакала за тобою, як маленьке пташеня плаче за пташкою, - сказала третя.

- Мені тяжко було без тебе, як бджолі без квітки, - щебетала четверта.

- Ти снилася мені, як троянді сниться краплина роси, - промовила п'ята.

- Я виглядала тебе, як вишневий садок виглядає соловейка, - сказала шоста.

А сьома дочка нічого не сказала. Вона роззула матусю й принесла їй води у ночвах – помити ноги.

2. Прочитайте. Випишіть числівники, вкажіть, що вони означають, як змінюються.

Святковий обід

Ніна живе у великій родині. В неї мати, батько, два брати, дві сестри і бабуся.

Ніна в родині найменша: їй восьмий рік. Бабуся—найстарша: їй уже вісімдесят два. Коли сім'я обідає, в бабусі тремтять руки. Несе вона ложку до рота, ложка дрижить і з неї капає на стіл.

Незабаром у Ніни день народження. Мама сказала, що на її іменини буде в них святковий обід. На обід Ніна запросить своїх подруг. Ось і гості прийшли. Мама накриває стіл білою скатертиною. А Ніна думає: "Це ж і бабуся за стіл сяде. Розкажуть потім у школі: в Ніниної бабусі руки тремтять".

Ніна тихенько й каже:

- Мамо, хай бабуся з нами за стіл не сідає.

- Чого? - дивується мати.

- У неї руки тремтять. На стіл накапає...

Мама зблідла. Не сказала ні слова, зняла зі столу білу скатертину й сховала її в шафу.

Вона довго сиділа мовчки. А потім сказала:

- Бабуся нездужає. Тому святкового обіду не буде. Вітаю тебе, Ніно, з днем народження. Моє тобі побажання: бути людиною.

Чому мама прийняла білу скатертину? Чому побажання матері було саме таким? Запишіть інше продовження оповідання (використовуйте числівники, підкресліть їх).

Дієслово

1. Прочитайте текст. Розкрийте зміст заголовка. Випишіть дієслова, визначте їхній час, рід (для однини минулого часу), особу (для теперішнього і майбутнього часу), число.

Є ще одне найніжніше деревце

Мама з Катрусею поливають яблуньки в саду. Десять яблуньок, під кожную – по десять голубеньких відерець щоб зеленіли, квітли й родили.

Катруся вже кінчає перший клас, вона добре вмє рахувати. І ось за її підрахунками виходить: під яблуньку вже влили десять голубеньких відерець, а мама виливає одинадцять.

- Скільки ж треба вилити під кожную яблуньку? – питається Катруся.

- Десять, - відповідає мама.

- А чого ж ви під кожную яблуньку вливаєте ще й одинадцять відерець? – дивується Катруся.

- Бо є ще одне – найніжніше деревце... - каже, усміхаючись, мама. – Його теж треба полити, щоб вічно зеленіло.

- Що ж це за деревце?

- Совість.

2. Випишіть дієслова, ставлячи їх у неозначену форму, розберіть за будовою.

Чорнобривці

Тихий осінній вечір. Заходить сонце. У блакитному небі – ключ журавлів. Наша бабуся сидить на лавці біля тину, дивиться на захід сонця. Я питаю:

- Бабусю, скажіть, для чого людина живе на світі?

- Бабуся всміхнулася й каже:

- Щоб жити вічно.

- Я не міг цього збагнути. Як це – жити вічно?

Бабуся каже:

- Ходімо до саду.

Пішли ми до саду. Там доцвітали чорнобривці. Бабуся збрала жменьку сухого насіння квітів, зав'язала у вузлик.

Почекай до весни, - зрозумієш, - сказала вона й поклала вузлик із насінням чорнобривців у сухий куточок.

Настала весна. Ми з бабусею посіяли на грядці насіння. Зійшло, піднялося, зацвіло. Які вони красиві, ці чорнобривці. Кращі, ніж восени.

- Ось і людина живе, щоб вічно жила її краса, - сказала бабуся. – Батьки живуть, щоб виховувати дітей, щоб вічно жив людський рід.

- А для чого живе людський рід? – знову питаю я.

- Для щастя.

3. Запишіть невеличку розповідь (5-6речень) про те, як ви розумієте щастя. Підкресліть дієслова, визначте дієвідміну.

Прислівник

1. Прочитайте. Випишіть прислівники разом зі словами, з якими вони пов'язані за змістом. У дужках перед прислівником запишіть питання, на яке він відповідає. Що означає кожен прислівник?

Зразок. Спить (коли?) уночі.

Квітка сонця

На високому стеблі велика квітка з золотими пелюстками. Вона схожа на сонце. Тому й називають квітку соняшником. Спить уночі соняшник, схиливши золоті пелюстки. Та як тільки сходить ранкова зоря, пелюстки тремтять. То соняшник жде сходу сонця. Ось уже сонце викотилося з-за обрїю. Соняшник повертає до нього свою золоту голівку й дивиться, дивиться на червоне вогняне коло. Усміхається соняшник до сонця, радіє. Вітає його:

Добрий день, сонечко, я так довго ждав тебе вночі!

Сонце піднімається все вище й вище, пливе по небу. І соняшник повертає за ним свою золоту голівку. Ось воно вже заходить за обрїю, і соняшник востаннє усміхається його золотому промінню. Зайшло сонце.

Повертає соняшник голівку туди, де завтра зійде сонечко. Спить золота квітка, й сниться їй ранкова зоря.

2. Запишіть початок твору. Продовжте його. Прислівники підкресліть, усно визначте, з яким словом кожен із них пов'язаний за змістом, поясніть написання.

Перший заморозок

Ввечері було синє небо і ясні зорі. Вночі стало холодно. Я прокинувся до сходу сонця й вийшов надвір. Як змінилося все за ніч! Зелені стеблинки трави стали білі. Нахиляюся до кущика травина кожному листочку білі голочки. Це вночі, коли всі спали, прокинувся десь у глибокій ярузі Дід Мороз та й надумав розім'яти старі кості. Проїшов полем, заглянув у кожен двір. Де дихнув—там і появилися крижані голочки.

Підходжу до маленької троянди. Одна-єдина червона квітка вчора всміхалася сонцеві...

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом ЧОПОПП
Зам. № 1038 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1